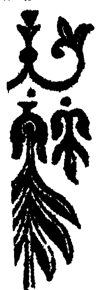

કાવ્યામૃતવાણી.

કર્તા

રણછોડલાલ એમ. વકીલ.

કાવ્યામૃતવાણી.

રચનાર

રણછોડલાલ એમ. વકીલ.

ઈ. સ. ૧૯૧૬.

મૂલ્ય ૪ આના.

ગ્રંથ સ્વામિત્વના સર્વ હક્ક કર્તાને સ્વાધીન છે.
પ્રકાશક રણછોડલાલ માણેકરામ વકીલ સૅન્ડહર્સ્ટ રોડ.
મોરારજી ગોકળદાસ બિલ્ડીંગ નં. ૨ બૉમ્બે નં. ૪

શ્રી જ્ઞાનમન્દિર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શંકરરાય અમૃતરાયે છાપ્યું,
સાંકડીશેરી રોડ—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી.

પ્રત ૨૫૦.

પ્રસ્તાવના.

આધુનિક સમયમાં જેવી રીતે ગદ્યમાં અનેક ધર્મનાં, નીતિનાં તેમજ નવલકથાઓનાં નાનાં યા મોટાં પુસ્તકો બહાર પડતાં જાય છે તેવી રીતે જોકે તેટલાં પ્રમાણમાં તો નહિજ તોપણ કંઇક અંશે સાક્ષરોની કલમથી પદ્યમાં પણ પુસ્તકો પ્રકાશિત થતાં જણાય છે અને જનસમાજને તેનો અપૂર્વ લાભ મળતો રહે છે, એટલે આ સેવકને આ લઘુ કાવ્યમાળા પ્રગટ કરવાની જરૂર હતી નહિ, છતાં મનની વૃત્તિ ઘણી ચંચળ છે એ સર્વ કોઇ જાણે છે. ઘડિકમાં સ્ફુરે છે, ઘડિકમાં નિવૃત્ત થઇ જાય છે; સંકલ્પ વિકલ્પ થયાજ કરે છે; અને જો દ્રઢ સંકલ્પ થાય તો પછી કાર્ય અમલમાં પણ મુકવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે સેવકને પણ થતાં આ **કાવ્યામૃત વાણી** નામનું પુસ્તક રચવામાં આવ્યું છે. એમાંનાં કાંઈક કાવ્યો વિદ્વાન્ તંત્રીઓ-એ પોતાના પત્રમાં પ્રગટ કરી મને જે ઉત્તેજન આપેલું તેઓનો આ સ્થળે આભારી છું.

જણાવવાની જરૂર છે કે આમાં કંઇ પણ રસજ્ઞતા જેવું નથી તેમજ કલ્પના શક્તિ પણ નથી, માત્ર અનુભવબિંદુ છે, એટલે કેટલાકને કદાચ એ અરૂચિકર જણાય, પણ તેઓ જો સુક્ષ્મ નજરે જોશે તો જણાશે કે સંસારિક વિષયોપર લઘુ યા મોટા ગ્રંથો હાલ ઘણાજ થોડા પ્રમાણમાં નજરે પડે છે અને તેથી આવાં પુસ્તકો લખાઇ તેનો પ્રચાર થવાની જરૂર છે.

કુદરત વિષે જેમકે ચંદ્રમા ઉપરનું તેજ, આકાશની સુંદરતા, તેમજ પ્હાડો ઉપરનો જંગલમાં રમણીય દેખાવ વિગેરે વિગેરે

વિષયોપર ઘણા ખરા લખવામાં આનંદ માને છે, પણ એ સાધારણ જન સમાજને વધુ ફાયદાકારક થઇ પડતું નથી એ દેખીતુંજ છે, કારણ કુદરતનું સામાન્ય જ્ઞાન તો આ દુનિયામાં વસતા દરેક મનુષ્યને હોય છે. **કુદરત કહો, યા ઈશ્વર કહો,** પણ તેની ગહન-ગતિની સમજણ આ પૃથ્વીમા જન્મતા દરેક પ્રાણીને યોગ્યકાળે મળે છે. અરે ! એટલુંજ નહિ પણ કેટલાક વિચારશીલ અનુભવી-ઓને તો સૃષ્ટિ સૌંદર્યનું એટલું બધું ઉંડું જ્ઞાન હોય છે કે એક સાધારણ કવિની કલ્પનામાં પણ તે આવી શકે નહિ. કિંતુ દિલગીરી માત્ર એજ છે કે એ દિવ્ય જ્ઞાનના ઉભરાઓ સમાજ પ્રત્યક્ષ મુક-વાને તેઓ ઇશ્વર તરફથી સરજાયા નથી, એટલે લાચાર. અલબત જેઓ આવાં કાવ્યો રચવામાં ઉમંગ ધરાવે છે, તેઓની શક્તિ ઉચ્ચ પ્રકારની છે એ કહ્યા વિના ચાલશે નહિ; કહ્યું છે કે **जहां न पहोंचे रवि तहां पहोंचे कवि ।** એ રીતિએ જોતાં તેઓનો દરજ્જો ઉંચો છે એમાં શક નહિ. પણ એ ઉપરાંત જો તેઓ પોતાની શક્તિ શુદ્ધ સરળ ભાષામાં સંસાર વ્હેવારના વિષયોપર વાપરી કલમ દોડાવે તો તેના જેવું (સોનું અને સુગંધ) ઉત્તમ બીજું કાંઇ નથી એવી સેવકની માન્યતા છે.

હાલના જમાનાને અનુસરતી લેખન શૈલિ જેમ બને તેમ શુદ્ધ અને સરળ હોવાની જરૂર છે. શૈલિ વિષે હાલ ઘણો ઉહાપોહ થતો જોવામાં આવે છે એ આપણે જાણીએ છીએ. સરળતા હોય તોજ સામાન્ય વર્ગને સમજણ પડે છે. અહિં કહેવું વાસ્તવિક છે કે અસલના પ્રાચીન કવિઓએ કેવી સરળતા વાપરી છે કે જેમની કૃતિઓનું પુનઃ પુનઃ રસપાન કરતાં તૃપ્તિ થતીજ નથી અને સ્ત્રી વર્ગ પણ સહેલાઇથી વાંચી કેટલોક ભાગ મુખપાઠે કરતી જણાય છે.

ગુજરાતની સ્ત્રીઓમાં હજુ એટલી બધી કેળવણી પ્રસરી ગઇ નથી કે તેઓ ચાલુ જમાનાનાં કઠિન શબ્દોના અલંકારથી રચિત કાવ્યો વાંચી બરાબર સમજી શકે. અરે! સ્ત્રીઓ તો શું પણ પુરૂષ વર્ગ પણ જેણે માત્ર સાધારણ કેળવણી લીધેલી હોય છે તેઓ **કવિનો** કહેવાનો શું ભાવાર્થ છે તે સમજી શકતા નથી અને એવી કવિતા જોતાંજ કંટાળી તે તરફ નજર દોડાવતા નથી, તો પછી આ પરથી એમજ સિદ્ધ થયું કે એતો માત્ર સાક્ષરોની ગણાતી મંડળીમાં હરિફાઈ અને વાદવિવાદને માટે જ ફક્ત છે.

સહુ કોઇ જાણે છે કે જે કાંઇ પણ ગ્રંથો લખવામાં આવે છે તેમાં કઇંને કઇં તો બોધ સમાયલો હોય છે તો પછી એ બોધ **સ્ત્રીઓ** કે જેઓ **ભારતની માતા** તરિકે સર્વત્ર પોકારાય છે તેઓ પણ ગ્રહણ કરી શકે એવો હોવો જોઇએ. સ્ત્રીઓને જેમ આજકાલ નવલકથા કે જેમાં સંસાર વ્હેવારની બાબતો લેખકો તરફથી સમાવવામાં આવતી હોવાથી ઘણી પ્રિયકર થઇ પડે છે અને તેઓ ઘણી હોંસથી વાંચી તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરે છે તેમ પ્રગટ થતી કાવ્યમાળામાં પણ હોવું જોઇએ તોજ તેઓને લાભ મળવાનો સંભવ છે.

આ બધી બાબતો ધ્યાનમાં લઈ આ લઘુ પુસ્તકમાં ભાષા જેમ બને તેમ સાદી અને સરલજ રાખવામાં આવી છે, માટે છેવટમાં આશા છે કે વાંચકવર્ગ પુસ્તકમાં માલમ પડતા દોષ તરફ બિલકુલ નજર નહિ કરતાં તેમાંથી કાંઇ સાર ગ્રહણ કરશે, જેથી સેવકનો યત્ન સફળ થશે

કર્ત્તા.

કાવ્યામૃતવાણી.

ઇશ સ્તવન.

શ્લોક.

નમું પ્રભુ હું કર બેઉ જોડી,
કૃપા કરી તેં દીધી કૈં પ્રસાદી.
તું સાહ્ય દાતા સઉનો રહ્યો છે!
તુહીં વિના કો ડગલું ભરે છે! ॥ ૧ ॥

(સોરઠા.)

વાંચક બંધુ વર્ગ, સુકાવ્ય ગ્રંથ ઘણા દીસે;
વૃત્તિ થવાથી દ્રઢ, કાલું ઘેલું છે લખ્યું.
રસથી ના ભરપૂર, નથી વળી કૈં કલ્પના;
આવ્યું જે કંઇ ઉર, ચિતરી કાઢયું તેમ તે.
ભુલ નહિ જોશો ભાઇ, અર્જ સાક્ષરોનેજ છે;
વિષય લીધા જે આંહિ, કંઇ લાભ તો આપશે.
શૈલી ઉપર ધ્યાન, દીધું છે વળી પ્રીતથી;
સરળ શુદ્ધતા જાણ, ભાષાની ખુબી કહી.
નિહાળ પ્રાચીન ગ્રંથ, કવિઓએ લિખેલ જે;
પઢે છ સઉ પદબંધ, ખરે! તેમાં પ્રીતિ ધરી.
ભાળ્યા નહિ કઇ ગ્રંથ, રે! કવિ તો હું છું નહિ;
સામગ્રી રહી મંદ, સાર તેમાંથી કાઢજે.

(માલિની.)

કવિજન બહુ જોતા, સુક્ષ્મતાથી કવિતા,
ભુલ અતિ વળી કાઢે, કે નથી મેળ માત્રા;
નથી લીધું કંઇ એવું, જ્ઞાન મેં શાસ્ત્રનું જે,
પણ લખ્યું સઉ જે આ, છેજ કૈં તો રીતિએ.

સુકૃત.

(ગરબી.)

જન્મી આ સંસારે સુકૃત શું કીધું,
નિજ સ્વાર્થ મહીં સૌ કાઢયો એળે કાળ જો;
નિયમ કર્મનો વિચાર્યો નહિ તેં કદી,
ગઠડી પુણ્યની બાંધી નહિ તુજ સાથ જો. જન્મી.

સુત, દારા વા ધન આદિ આવી મળ્યાં,
એ છે સર્વે પુણ્યતણા પ્રતાપ જો;
સીંચી સીંચી ધન ઝાઝું જમા કીધું,
બુજી નહિ કંઇ ગરીબો કેરી દાઝ જો. ✓ જન્મી.

કૈંક દોરાયા આડે તુજ પ્રપંચથી,
લીધી તેમની આંતરડીની હાય જો;
ભાન ભુલ્યો આ દુનિયામાં જગદીશનું,
કીધાં કૃત્યો ક્રૂર, નહિ સહેવાય જો. જન્મી.

લાડી, વાડી, વાહન જે કંઇ સુખ છે,
આવે અંતે એકે નહિ તુજ સાથ જો;
દાન દયા કરી વિચર તું ભૂલોકમાં,
કર લે કૃત્યો પુણ્ય તણાં તુજ હાથ જો. જન્મી.

માયાનું અંધારૂં.

(મનહર)

રાત્રિ દિન મોજશોખ, કર્યો તેં અવની માંહે,
ક્વચિત્ મરણ તણો, વિચાર તેં કર્યો છે ?
ફર્યો ફુલી ગર્વ મહીં, ધનના તું મદ માંહિ,
સૃષ્ટિ તણા પ્રભુને તેં, અંતરમાં સ્મર્યો છે ?
ધન, વાડી લાડી આદિ, માયામાં ગુંથાઇ રહી,
આત્મા જે અમર તેને, બ્રહ્મમાં તેં જોડયો છે ?
કથે રણછોડ માયા, ઇશ્વરી ભુલાવે ભાન,
માયાના અંધકારમાં જીવ ફસી રહ્યો છે.

માયાવી ખેલ.

(મનહર)

ખેલ માયાવી પ્રભુનો, દીસે આ જગત મહીં,
માયામાં સૌ ફસે પણ, અંતે માયા ખોટી છે;
માતપિતા પુત્ર ભાર્યા, એ છે માયાનું બંધન,
છોડી જાયે જ્યાં ઓચિંતા, પ્રીતિ શું ત્યાં રહી છે ?

ઉત્પત્તિ સ્થિતિને લય, ક્રમએ સૃષ્ટિ તણો છે,
બોધ દે પંડિતો પણ, કોણે માયા ત્યાગી છે ?
કથે રણછોડ ખરે ! લીલા છે પ્રભુની સઉ,
સઉ લોભાતા માયામાં, માયા બેડી મોટી છે.

મરણ વિષે.

(સારંગી છંદ)

નાનાં મોટાં સૌ પ્રાણીને, અંતે સ્વર્ગે જાવું છે,
વ્હાલાં સંબંધી છોડીને, શ્રીને શર્ણે ધાવું છે;
કીધી બાજી એવી ઇશે ખોટી માયા મુકીને,
માટે ના લોભાતો વ્હાલા એ વાપીમાં બુડીને.
સ્વાર્થી સ્નેહી બંધુઓનો મેળો આ દેખાયે છે,
ભોળો બિચારો લોભાઇ તેમાં રે ! લુંટાયે છે;
એથી ચેતી પ્યારા બંધુ ! સારો રસ્તો શોધી લે,
" અંતે તારે જાવું છે " એ યાદિ ઉરે વ્હોરી લે.
જે જે કાંઇ થાયે તે તો વિધિથી નિર્મેલું છે,
ના ભુસાયે લિખેલું જે રેખાથી ચિત્રેલું છે;
ભોગો કર્મોના છે તેને શાંતિથી તું ભોગ્યે જા,
આનંદી ઉત્સાહી થાઇ દુનિયામાં હાલ્યે જા.
તેડું જયારે આવે ત્યારે, ના, કો તારો સાથી છે,
માયામાંથી છૂટો થાઇ જાશે એકલો ચાલીને,

બાંધી લે પુણ્યોનું ભાથું સારાં કૃત્યો આદરીને,
અંતે એ તો સાથે આવે જાણીલે મોરારીને.

મરણની ભીતિ.

(મનહર.)

પશુ પંખી બાળ વૃદ્ધ જે સૌ ધરા વિષે રહ્યાં,
ભીતિ મરણુની તેને શું ઇશની કૃતિ છે !
સુકાર્યમાં સઉ ભાઇ મૂહૂર્ત જોષીને પુછે,
નથી મૂર્ત કૃતને એ, ન્યારી લીલા એની છે;
જાણે એ પૃથ્વીના જનો છતે ગર્વ કરે ઘણા,
વિચારે નહિ જરાએ આખર શું ગતિ છે !
બાજીગરે રચી બાજી ભૂલ નથી કીધી જરા,
જન્મ મોત લીધાં હસ્ત ખૂબી ખરે ! રચી છે.

અદ્ભુત શકિતનું અસ્તિત્વ.

(હરિગીત)

કાળ સંધ્યાનો થયો ને, ચાલ્યો સાગર તીર હું,
વિચારતો મમ હૃદય શું જે જગની આ ઘટમાળ શું;
નિરખ્યું ભાનુસ્વરૂપ જે કંઇ, કનકમય દીસતું હતું,
વ્હેતાં ક્ષણુક્ષણુ તહીં વળી તે, ત્વરાથી અસ્ત થાતું જતું. ૧
કૈં આત્માઓ બહુ વિચરતા, કાર્યથી પરવારીને,
કૈં મગ્ન થાતા વિચારમાં, સૌંદર્ય સૃષ્ટિનું ભાળીને;

કૈં ધરતા ધ્યાન કિરતારનું, સ્વરૂપ જે નિહાળતાં,
હિસાબ કુટતા કૈં વળી ત્યાં, નિજ ધંધા રોજીના. ૨

કૈં લાખો જીવ દીસંત રોજ, સીધાવતા યમાલયે,
વળી લાખો જન્મે ધરાવિષે, ખુબી ખરી એ સૌ જુવે;
લીલા અગાધ આ નિરખી, કો મુખ્ય કુદરતને ગણે,
કૈં ફિલસુફો વિરૂદ્ધ થઇને, ભજે શ્રી ભગવાનને. ૩

હા ! જલધિ કેરી મંદ લ્હેરો, ઑર આનંદ આપતી,
ચિંતાગ્રસ્ત પુરૂષની તો, ચિંતા ઝટ છુટી જતી;
સ્ફુર્ણા થઇ મુજ મન વિષે, શક્તિ અનાદિ કૈં રહી,
વર્ણી શકે નહિ જ્ઞાનિઓ તો, મુજ પામરની શી ગતિ ! ૪

પ્રભુસ્મરણ.

(ગરબી.)

સ્મરતો કયમ નહિ તું વ્હાલા જગનાથને,
રચના જેની છે ભવમાં અગાધ જો;
દેહ માનવનો દુર્લભ ખરે ! તુજને મળ્યો,
તો શીદ ગુમાવે કાળ કરી બકવાદ જો. સ્મરતો.

બાજીગરની આ બાજી જ્ઞાનીને દીસે,
અદ્‌ભુતના વિવિધ ત્યાંહિં દેખાવ જો;
બુદ્ધિવાનનાં બળબુદ્ધિ ચાલે નહિ,
ખેલાડીને મન રમત સર્વે થાય જો. સ્મરતો.

સુખ દુઃખ પ્રારબ્ધ ભોગવતાં કૈં પ્રાણીઓ,
લાભાલાભે થાય હર્ષીત નારાજ જો;
અજ્ઞાનિ ચિંતવે નહિ તે કિરતારને,
જાણેના શા નિયમ તેના બાંધ્યા જ જો. સ્મરતો.

જન્મ મરણ તણી દોરી તેને હાથ છે,
દાખવ્યા હુન્નર અગણિત બે શિવાય જો;
ગર્વીષ્ટ જનોનો ગર્વ એથી કંઇ તુટતો,
ન દેખી અવર ઉપાય, પડે સૌ પાય જો. સ્મરતો.

અજ્ઞાની અને જ્ઞાની જીવમાં ભેદ.

(હરિગીત.)

જાણે સંસારી જીવડો શું ! જ્ઞાની જીવ રે કો રહ્યો,
સ્થુળ દેહ જોતો બાહ્યથી તે, ભેદ અંતર બહુ રહ્યો;
વળી વાદ કરવા જાય જ્યમ, જીવ છે વ્હેવારી સૌ ખરે,
ના ભેદ જાણે જ્ઞાનીનો, કિંતુ લવારો તે કરે.
જીવો જગતના આમ કૈં, આત્માનું બળ ના પેખતા,
જ્ઞાની કૃતિને ઓર દેખી, મૂર્ખ તેને ઠરાવતા;
બનતું નથી જીવ બેઉને, જે ભિન્ન ભાવે છે રહ્યા,
આત્મબળથી જુવે જ્ઞાની, શું સાર ક્ષુદ્રની વાતમાં !
જુવો દ્રષ્ટાંત નૃસિંહ મ્હેતાનું, છે રહ્યું પુરાણમાં,

ભક્ત મોટો તે હરિનો, સ્મરે હજી સઉ લોક હ્યાં;
ગંડુ કે'વાતો લોકમાં, પણ ભક્તિમાં લીન તે રહ્યો,
થઇ મહેર કૃષ્ણચંદ્રની ને, પરમ પદ પામી ગયો.
કૈં ભક્ત એવા બહુ થયા, મળી સાહ્ય જેને નાથની,
રહી બ્રહ્મવિદ્યા પરાવિદ્યા, ખરે! નથી શંકા કંઇ;
અજ્ઞાનિ નર ના જાણતા, જ્ઞાનિ તણી અંતર દશા,
જહિં માર્ગ જુદા ઉભયના તો, છે રહ્યા વ્હેવારમાં.

માતાના ગર્ભમાં જીવને થતું દુઃખ.

(શિખરિણી.)

પડી માને ગર્ભે, દુઃખ ઘણુંજ જીવે અનુભવ્યું,
તહિં પ્રીતે તેણે, સ્મરણ હરિનું તો બહુ કીધું;
કર્યા કાલાવાલા, અતિ દુઃખ મહીંથી ઉગરવા,
મુકી નાથે ત્યારે, સરત વળી કૈં મુક્ત કરતાં. ૧

"નીતિથી ચાલીને, સ્મરણ કરજે રોજ મનથી,
પડી માયા ફંદે, ન છકીશ અરે! લોભ મદથી;
જુઠી બાજી છે જો! ભવ કુપ મહીં તોજ પડશે,
કરી સારાં કાર્યો, ઘડી પુરી થયેથી તું મળજે." ૨

થયો જ્ઞાની આત્મા, શીખ સુણીજ આ કોલ કબુલ્યો,
વદ્યો 'હે ગોપાળા, નહિ ભુલું તને હું વચન લ્યો;'

પ્રસૂતિના વાયુ, બળથી જીવ બાહેર પડતાં,
ગયો ભૂલી સર્વે, રડી પડી કહ્યું જે છુંજ હું આં. ૩
સઉ 'હું આં હું આં' વળી કરતું જન્મે જહિં ખરે;
કંઇ જ્ઞાની કે' એ, કથતું હું અહીં ને તું તહિંરે !
ફસાઈ માયામાં, ભજન હરિનું તે નહિ કરે, !
પછીથી તે બોલે, જનમની પીડા કેમ ટળશે ! ૪

પિતાવિયોગ.

(તોટક.)

પ્રિય તાત ગયા ત્યજીને દુનિયા,
છુટી પ્રેમની ગાંઠ ખરે ! ભવમાં;
દુઃખ થાય ઘણું મુજ અંતરમાં,
કયમ દિન ગુજારૂં હવે જગમાં. ૧

ઉપકાર કંઇજ કર્યા છ બહુ,
હદ ના રહી જ્યાં કયમ ખ્યાન કરૂં;
અતિ લાડથી પોષિ કરીજ પ્રીતિ,
લીધી અંત સુધી દરકાર ઘણી. ૨

શિરછત્ર ગણાતું હજુ સુધી જે,
ખુહી દીધું અરે ! અણુચિંતુંજ તે;
મુજ ફીકર તો જન કો કરશે !
લખી પત્રજ દાઝજ કો ધરશે ! ૩

કીધી બાજી શ્રીએ જુઠી રે! જગમાં,
દીસતું સઉ ખોટું અરે! જગમાં;
પ્રીતિ ગાંઠથી સૌ જકડાય વળી,
છુટતી ઝટ તે શક છેજ નહીં. ૪

જહિં બાજીજ આ જગનાથની છે,
ન ઈલાજ કંઈ ચલતો તહિં છે;
રહ્યું ના મુજ સ્નેહી *ખરૂં જગમાં,
કૃતિ ચિંતવું શ્રીની હું અંતરમાં. ૫

મદથી જ ફૂરે વળી કૈં જગમાં,
મરતા લડી ક્ષુલ્લક બાબતમાં;
ભય મોત તણો કદિ નાહિ રખે,
સમજે નહિ જાવુંજ કોદિ ખરે! ૬

પ્રભુની ગતિ ન્યારી રહીજ ખરે!,
જીવજંત સઉ જતું કાળ જવે;
દીધું કામ દીશે યમના નૃપને,
ઝડપે સઉ જે, વીણીને ચુંટીને. ૭

ભુલ થાય જીવોથી ઘણીજ ખરે!
પણ ચુક કરે નહિ કાળ અરે!
જીવ લાખ પડે કંઇ જાય વળી,
ઉભું છે જગ આ સમતુલ બની. ૮

---

* ખરૂં=સ્વાર્થ વગરનું.

દુઃખ છે બહુ તો નથી પાર જહીં,
પણ તે ભુલું જ્યાં ન ઉપાય કંઇ;
ફરૂં ચિંતવતો કૃતિ નાથની જે,
ગુણ ગાઉં શ્રીના સ્મરૂં શ્રી હરિને. ૯

નથી જાણતું કો જીવની ગતિ શું !
રહ્યું એજ ખરે ! સઉને ભ્રમણું !
નમી હે પ્રભુ યાચું હું અંતરથી
ધર દાઝ દયા તું વિયોગી પ્રતિ. ૧૦

પુત્રજન્મ.

(મનહર)

પુત્ર પ્રાપ્ત થાયે જેને હર્ષ તેને દીસે ઘણો,
જગમાં લોકવાયકા નિશ્ચય મનાય છે;
પુત્રનો આનંદ જેવો થાય નહિ અન્ય કાંઇ,
પિતાનો પુત્ર જ હાથ જમણો ગણાય છે;
માતા વળી ચાહે ઘણી છાતી સાથે ચાંપે તેને,
હેત લાવે ઘણું દેખી બધે તે પુજાય છે.
કથે રણછોડ જ્ઞાનિ અજ્ઞાનિમાં જુવો સહી,
જન્મ પુત્ર તણો વારંવાર વખણાય છે.

પુત્રીવધાઇ.

(મનહર.)

પુત્રી વધાઇ આવતાં સૌ કોઇ ના રાજી દીસે,
કહે જન્મતાંજ રે! એ પથરો કર્મે પડયો;
પરવા ન રાખે કોઇ, રાંક નિર્દોષ પ્રાણીની.
બુઝે નહિ દિલ દાઝ, જીવ મરી છો રહ્યો;
નથી કીધું પાપ જીવે દેહ ધરી નારી તણી,
નિર્દોષ અંશ પ્રભુનો, વખોડી ખાલી નાંખ્યો;
ભારતનાં રત્નો બહુ દેખીએ જે ઝળકતાં,
જનમ્યાં સૌ તે **સ્ત્રીથીજ**, ભાન ભુલી કાં ગયો!
નરનારી તણાં જોડાં વડે ઉપન્યો સંસાર,
કથે **રણછોડ** જન્મ પુત્રીનો કાં ન ગમ્યો ?

(તોટક.)

જહિં પુત્રી તણો શુભ જન્મ થતો,
નહિ પ્રીતિ ધરે કંઇ સ્નેહી જનો;
વળી માત પિતા બહુ શોચ કરે,
મુખડાં પળમાં કરમાય ખરે! ૧

કંઇ જ્ઞાતિ મહીં રીતિ એ રહી છે,
સુણતાં સ્વર સૌ દુઃખી થાય અરે!
નશીબે કદિ પુત્રજ સાંપડતો,
નહિ પાર રહ્યો મનમાં સુખનો. ૨

વળી શાન્ત કંઈ નહિ એથી થતા,
દઈ ભોજન સ્નેહી ખુશી કરતા;
ન વદે કંઇ શબ્દજ પુત્રી થતાં,
દિલગિરી રહી બહુ અંતરમાં. ૩
કથતા પ્રીલસુપ્રીના વાત કંઇ,
"વિણુ સ્ત્રી ચલતું નહિ વિશ્વ વળી;"
રચના રહી જ્યાં વિધિનીજ ખરે!
જગલોક સઉ કયમ આમ કરે? ૪
કદિ માત પિતા મનમાં હરખે,
પુંજી પુત્ર તણી ખરી વૃદ્ધપણે;
પણુ જ્ઞાનથી તે ન વિચાર કરે,
પ્રીતિમાયિક સૌ પળમાં તુટશે. ૫

જગતમાં મોટો પણુ માતાને મન મોટો નથી.

(મનહર છંદ)

વિદ્યા ચતુરાઇથીજ પંકાયે કો દુનિયામાં,
'સરનાઇટ' ખિતાબથી માન ઘણું ખાટતો;
જાહેર આલમ સઉ માન ખરે! બહુ દીયે,
ભર સભાઓમાં વકતા મોટો વખણાયતો,
હાકેમની હાકમીથી સઉ કોઇ ડરી ચાલે,
'જીજી' 'સાબ' માનથી જ પ્રમુખે બિરાજતો.
નાનાભાઇ નાનાભાઇ ગમે એટલો થાય તો,
કિંતુ માને મોંથી નાનુ નાનુજ ગવાય તો. ૧

ગુણો ઘણા કરે માતા પુત્રને બાળપણથી,
દુઃખ અતિ જાતે સહી લાડથી ઉછેરે છે;
સ્નેહ માનો પુત્રપર નિસ્વાર્થીજ રહ્યો ખરો,
લડે પુત્ર મોટો થતાં છતે સ્નેહ કરે છે;
ઉપકારો ઘણા માના, નથી રહી તેની સીમા,
પુત્ર જીંદગી પર્યંત માનો ઋણી બને છે;
આમ જોતાં કુદરતે ખાસ હક માને આપ્યો,
બાહેર તો નાથુભાઇ મા તો નાથુ કહે છે. ૨

પુત્ર પ્રત્યે માતાનો પ્રેમ.

(ગઝલ.)

નમાલો હો લુંટારો હો, કુકર્મી તે વળી જાણો;
ભલે ભૂંડો નમાલો તે, વહાલો પુત્ર છે માને.
કરે તે ડોળ ખોટો, તો, અનીતિ માર્ગને લેતો;
ગમે એવો નઠારો એ, વહાલો પુત્ર છે માને.
કમાતો દ્રવ્ય તો ઝાઝું, દીયે તે રંડીઓને સૌ,
ન દેતો પાઇ માતાને, છતે વ્હાલોજ તે માને.
ભલે પૂજાય એ વિશ્વે, ભલે એ કેદમાં જાયે,
પડયો જે માતને પેટે, વહાલો પુત્ર છે માને.
રહ્યો છે પ્રેમ માતાનો, ખરો તે સ્નેહ હૈયાનો,
નઠારો સાંપડયો કર્મે, વહાલો પુત્ર છે માને.

જ્ઞાતિઓમાં ચાલતા દુષ્ટ રિવાજો.

(અનુષ્ટુપ)

કન્યાવિક્રય છે ખોટો, વદે એમ જનો ઘણા;
ભરે સભા વળી મોટી, નિયમો કાંઇ બાંધતા.
એથી નથી જતી ભાઇ, અજ્ઞાનિની અજ્ઞાનતા,
નથી કેળવણી જ્યાં જ્યાં, છુપાં સાટાં બને ઘણાં.
બંગાળ દેશમાં જુઓ, વરવિક્રય છે અતિ;
નથી સુખ અરે ! તેને, જેને પેટે પુત્રી પડી.
કો સુધારાતણા ડંકા, વિશ્વમાં વજડાવતા;
કિંતુ જ્ઞાતિજનો મોટા, કુધારા નહિ છોડતા,
કેળવણી તણી ખામી, દિસે છે ઘણી જ્ઞાતિમાં;
રિવાજો દુષ્ટ એ જાશે, ટળશે જ્યાં અજ્ઞાનતા.

ઋતુવર્ણન.

(અનુષ્ટુપ)

વર્ષાઋતુ તણા ગુણો, ગવાય કૈં ભુલોકમાં;
કારણ મુખ્ય છે એ તો, દિનો આનંદી દીસતા.
રમણીય જણાતું સૌ, શુભ વૃષ્ટિની ધારથી;
નવું જીવન તે બક્ષે, વૃક્ષાદિ કુલને વળી.
ઉદ્યાને ખીલતાં પુષ્પો, મ્હેંક મ્હેંક બની રહ્યાં;
ખુશ્બો લઇ કઇ લોકો, પ્રભુકૃતિ વખાણતા.

પ્રભુ તણી જુઓ લીલા, સર્વત્ર વ્યાપી તો રહી;
ઝાડી જંગલ પ્હાડોમાં, સુંદર ખુબી છે ઘણી.
મેઘરાજાની સ્વારી તો, સૌંદર્ય વધુ લાવતી;
સહુના ચિત્ત આકર્ષી, ચિતાર ભવ્ય આપતી.
દેખાય મગ્ન કૈં લોકો, વર્ષાઋતુ મહીં ખરે;
વળી કૈંક વિચારે તો, ઋતુ સારી નથી અરે!
મેઘાડંબર દેખાઇ, દિન આળસુ લાગતો;
મુસળધાર વર્ષીને, સહુને ત્રાસ આપતો.

(તોટક.)

વળી નષ્ટ કરે બીજ ખેતરમાં,
નુકશાન કરે હદ છે નહિ જયાં;
રડતાં દીસતાં મુખ ખેડુતનાં,
"બનશે શું હવાલજ પાક તણા."
બળ વાયુનું તો કહ્યું ના કરતું,
સહુ કો ઘુઘવાટજથી ડરતું;
દુઃખતો બહુધા અતિ રે! નડતું,
જીવજંત કંઇ ફસીને મરતું.
ઋતુ શર્દની તો નડતી દુઃખની,
સુખકારી દિસે જન, ના, જ કહીં;
વળી લોક વદે જગમાં બહુ જો,
અતિ તો પીડતો દિન શર્દ તણો.
ઋતુ ગ્રીષ્મ જહીં પડતી કકડી,
નહિ માન્ય જતે કંઇને જ રહી;

બહુ તાપતણું રહ્યું જોર ખરે !
સહુને અકળામણુ થાય અરે !
નથી માન જરી સઉ રે ! ઋતુને,
મનથીજ વખાણુ પ્રભુ પણુ જે;
નથી ભૂલ જ નાથની કૈં રહીજો,
નિયમોથી સઉ જગ આ બન્યું જો.

જુગારની દુષ્ટ બદી.

(મનહર.)

પ્રતિવર્ષે જહીં માસ, શ્રાવણુ આવે છે ત્યારે,
જન સઉ જગતના, ઉમંગી દેખાય છે;
ધરમનો માસ ગણી, દાન પુણ્ય ઘણાં કરે,
પાપી વાતો દૂર કરી, દર્શને સૌ જાય છે;
કોઇ ઉપવાસો કરે, વળી કોઇ એકટાણું,
કોઇ ફળાહાર કરી, શ્રીસેવામાં ધાય છે;
પુણ્ય ખરૂં થાયે એમાં, નથી 'ના' કોઇ પાડતું,
કિંતુ દુષ્ટ બદી એક, કૈંક ત્યાં તણાય છે. ૧

પાપી બદી જુગારની, ચાલુ જે કંઇ કાળથી,
પ્રીતિ રાખી તેમાં ઘણા, હોંસથી જ મ્હાલે છે;
કૃષ્ણુ જયંતિનો દિન, ધાર્મિક, રે ! ગણાય જે,
'જુગાર' આનંદ માની, જુગારમાં કાઢે તે;

વળી કોઇ વ્યભિચાર, કરી, લે આનંદ તેમાં,
" સહજ આ શ્રીકૃષ્ણની, તો દોષ શો ધારે છે " ?
ધર્મ નામે પાપ આમ, માસમાં, આ, થાયે ઘણાં,
માટે તત્વ લે વિચારી, ખોટું કેમ ગ્રાહે છે ?

ગુર્જરગીરાના સાક્ષરોને વિનંતિ.

(વસંતતિલકા.)

સુણો વિનંતિ પ્રિય બંધુ અરે ! હમારી,
ધારી ઉરે અમલ તે કરજો મનેથી;
સાહિત્યનું અમુલ જે હીર સૌ જુવે છે,
ગર્વી પ્રજા મહિં જ ઉન્નતિ તેની જાણો. ૧

સાહિત્યની પરિષદો જહિં ઉભી પાસે,
શિક્ષિત વર્ગ બહુ ઉદ્યમી થાય ત્યારે;
લિખે નિબંધ અઘરા વળી તે જ વાંચે,
થાશે શું ઉન્નતિ પ્રજાની જ આવી રીતે. ૨

ગ્રંથો કરે કઠીન જે તણી શૈલી એવી,
લોકો ઘણા અણુગમો જ કરે પ્રતિ જે;
'ના' માર્ગ ઉન્નતિતણો વળી સૌ પુકારે,
ભાષા તણો ન બનતો સવળો ચિતાર જે. ૩

અંતે હવે વિનવું હું મુજ બંધુઓને,
દેવી સરસ્વતિનું મંદીર મોટું સ્થાપો;

સાદાં લખાણુ કરવા મન દો ખરૂં જે,
વાંચે સઉ જનસમૂહુ અતિ ઉમંગે. ૪
ભાષાતણી સરળતા દિસતીજ ત્યારે,
જ્યારે જનો સઉજ તે પ્રિયતાથી વાંચે;
સાહિત્ય ખીલવણી કાજ ઉપાય યોજો,
સેવા કરો પ્રીતિથી કાર્ય કરો ઉમંગે.

(હરિગીત)

કૈં લેખકો આ કાળમાંહી, ગર્વથી ભમતા ફરે,
વિચારતા તે હૃદયમાં, કે કવિ પોતે તો ખરે;
કાવ્ય છોટાં કૈં રચે ને, કઠીન ઘણી શૈલી કરે,
જે લોકમાં પ્રિય ના ગણાયે, કિંતુ લ્હાવો તે લહે.
એમ કરીને તે ભલે, આનંદ સાગરમાં બુડે,
પણ કાવ્યકુશળ કવિ તેને, કવિ પંકિતમાં ના ગણે;
ન દેખતા સંવાદ વળી, પ્રાચીન કવિઓએ રચ્યા,
છે સરળતા ભાષાતણી જયાં, સર્વકો રંજીત થતાં.

સાચું સુખ શેમાં રહેલું છે. ?

(મનહર)

વિશ્વતણા પ્રાણી સઉ સુખ કાજે ફાંફાં મારે,
કિંતુ જાણે જ્ઞાનીજનો શેમાં તે છુપાયું છે;
નથી કૈં લક્ષ્મીથી સુખ, નથી તે ગાડી લાડીથી,
'ના' નથી તે વિષયોમાં, ક્ષણિક ગણાયું છે;

દેખીએ કે'ક શ્રીમંતો, આનંદમાંજ મ્હાલતા,
અંતરમાં નથી સુખી, સર્વત્ર જણાયું છે;
જન્મથી મરણુ સુધી, નથી શાંતિ કો જીવને,
સાચું સુખ જુઓ આત્માનંદમાં સમાયું છે.

(છપય છંદ.)

સુખ એકને કાજ, સઉ કોઇ મારે ફાંફાં,
સુખ એકને કાજ, ડરે નહિ પાપી થાતાં;
સુખ એકને કાજ, કાવા દાવા સઉ કરે.
સુખ એકને કાજ, સ્વાર્થી બની તે વિચરે;
છે સુખ સઘળું વ્હેવારનું, અનિત્ય આ સંસારમાં,
સુખ સાચું આત્માનંદતણું, કહ્યું શાસ્ત્ર પૂરાણમાં.

એક સુખને કાજ, વર કન્યા બેઉ પરણે,
એક સુખને કાજ, જાય કો અનીતિ પંથે,
એક સુખને કાજ, કો દમન દેહનું કરે,
એક સુખને કાજ, કો દ્રવ્ય ઝાઝું ખર્ચે,

જે જે વસ્તુ ખરી સુખ તણી ગણાય આ સંસારમાં,
અનિત્ય સઘળી ખરે ! તે છે, સુખ ખરૂંજ આનંદમાં.

સુખ માને વળી કોઇ, નવીન વસ્ત્ર સજવામાં,
હોય પાસે ન પાઇ, પણ ન ડરે દેવું કરતાં;
કો કંજુસ બની ઘણો, ફાટલી ડગલી પહેરે,
લક્ષ્મી બાપદાદાની ઍકમાં પડી પડી સડે;

નથી સુખ સાચું એમાં કંઈ મનનું કારણ જાણજે,
સૌ મનમાન્યાં સુખ દુઃખ છે, સાચું સુખ સંતોષ છે.

બાળહઠ.

(હરિગીત.)

જતો હતો હું વાટમાં જ્યાં, બંધુ એક મુજને મળ્યો,
કર્યો પ્રશ્ન તેણે એક જે, બાળહઠ તણો ઉપાય શોઃ
રે! પડયાં ફરજંદ પેટે, લે છે જે હઠ ઘડી ઘડી,
ને સંતાપે મુજ જીવને, અહર્નિશ રૂદન બહુ કરી. ૧
"વળી વસ્તુ નજીવી જે રહી, તેની કરે તે માગણી,
મળે નહિ જો તે કદાપિ, શોરબકોર કરતાં રડી;
દુઃખ ઘણું બાળહઠ તણું તો, છે ખરે! માબાપને,
કૈં સુજ્ઞ લોકો અનુભવે તે, જ્ઞાનથી વિચારીને." ૨
સુણી વાત દુઃખી મુજ બંધુની, ને સ્તબ્ધ તો હું થઇ ગયો,
વિચાર્યું મેં મન વિષે જે, શો ઇલાજ કથું ખરો;
દીધો ઉત્તર મુજ બંધુને, ઉપાય નહિ એનો કંઈ,
નિર્દોષ બાળક અંશ પ્રભુના, ભાન વિણ તું જાણ સહી. ૩
બાળ હઠ છે એવી ભાઇ! લેશે તે નહિ છોડશે,
કિંતુ અજ્ઞાનિ જનો કૈં, રેંસી તેનેજ મારશે;
ગુન્હો નથી કંઈ બાળનો, બાળ પ્રભુ તુલ્ય ગણાય છે,
કીધી દશા એ જન્મતાં, સંભાર તું કિરતારને. ૪

સુખ દુઃખ.

કર્મ ભોગ.

(હરિગીત.)

લેતો હતો આરામ હું જ્યાં સ્ફુરણુ થયું મુજ મન વિષે,
જે દુઃખ મહા કુદરત તણું, તે કયમ સૌ સહેતા હશે;
હા! દર્દ તણા મહા દુઃખથી તો, કૈંક જન પીડાય છે,
શાંતિ નથી! સુખે નથી! દિલ તેહનાં ચીરાય છે.
દુઃખીનું દુઃખ નિવારવા, સ્નેહી જનો યત્નો કરે,
શાંતિ લહે ધરી મૌન પણ, જો આખરે નિષ્ફળ જવે;
કર્મો તણાં જે સુખ દુઃખ બંધાયલાં જે જન્મથી,
નહિ ટળશે હરધીસ તે, વિધિએ છે ઘડયાં સહી.
આ દુઃખ દારૂણુ ટાળવા, સમર્થ ના કોઇ વળી,
છે નદી ત્યાં ઓવારા એમ, દાકતરો અવની મહી;
શાન્તિ દીએ તે દર્દીને, આપી ઉંચી સૌ ઔષધિ,
નથી ચલણ જ્યાં કોઇનું, દોરી તુટી જીવન તણી.

બાળવિધવા વિલાપ.

(હરિગીત.)

વ્યાપી રહી જ્યાં શાંતતા ને કાળ રાત્રિનો થયો,
ઘોંઘાટ પ્રાણી માત્રનો ત્યાં બંધ થઇ સ્હેજે ગયો;

નિઃશબ્દ શાંત બધું હતું ને શૂન્ય પૃથ્વી લાગતી,
ઝબકી ઉઠી એક દુઃખી બાળા પતિદુઃખ સંભારતી.
વિધવાપણાનું દુઃખ શું ? તે, સ્વપ્નમાં નહિ જાણતી,
આનંદ ઉત્સવ માંહીં તે દિન સાથ પતિ ગુજારતી;
ખરી પ્રેમ વસ્તુ શી રહી ! આ સ્વાદ પૂરો ના લહ્યો,
કાળે જહિં ઝડપ્યો પતિને, પાર દુઃખનો શું રહ્યો.
હા ! પતિ હાય સંભારતી તે અશ્રુધારા પાડતી,
વિચારતી તે હૃદય મહિં ઉપાય શો આ દુઃખથી;
રૂઢી છે બળવાન જ્યાં દુઃખ બાળવિધવા બહુ સહે,
જાતિ નરની સુખી ખરે ! જે પુનઃ પુનઃ લગ્નો કરે.
રે ! જન્મથી કઠીન ઘડાઇ દેહ નર જાતિ તણી,
ખરે ! કથે સઉ જ્ઞાની જન શક્તિ વધુ નરની રહી;
તો કલ્પતા તે કયમ નહિ દુઃખ બાળ વિધવાનું રહ્યું,
આશીશ લેતા કયમ નહિ ફરી લગ્ન કરીને તેણીનું.
કૈં લોક વળી સમજુ દીસે, વિવાદ કરે સભા ભરી,
કૈં ધર્મ આડે લાવીને, ના વાત લેતા મન મહીં,
કૈંક નેતા સંસ્થા તણા તો, ડંકો એ વજાડતા,
ડરતા નહિજ લગાર તે, દુઃખ મહા તેણીનું ટાળતા.
સંસારના વ્હેળામહીં સૌ જન તણાતા જાય છે,
બુદ્ધિ પ્રેરે જેમ જેને તેમ તે દોરાય છે;
" શાસ્ત્ર બાધ નથી અરે !" કૈ ફીલસુફો વળી વદે,
પેખો એ પુરાણમાં મુની પારાશર જહિં શીખ દે.

વિલાપ કરતાં આમ તેણી નિંદ્રાવસ્થ થાતી ગઇ,
લાભ નથી કાંઇ રૂદનથી, જો દુઃખ પીડા મટી નહિ.
સંકેત કીધો મન વિષે જહિં જન્મથી સ્ત્રી તેણી રહી,
"કૈં સ્વાર્થી વર્ગ પુરૂષનો, ના દાઝ ધરે સ્ત્રીઓ તણી."

વનિતાવિશ્રામને સહાયતાની જરૂર.

(ઇંદ્રવજ્રા)

સ્નેહી જનો દુઃખીનુ દુઃખ જાણે, સ્ત્રી વિધવાને હિણભાગી માને;
દેખાય દોષો ન કંઈ જ સ્ત્રીના, તો એ ગણાયે કમભાગી બાળા.
દુઃખી બને સ્ત્રી પતિ છત્ર ખોઇ, ઝુરી મરે તે દિન રાત્રિ માંહિ;
સેવા ઉઠાવે વડીલોની સારી, તો એ ગણાયે વિધવા અમાની.*
આ દુઃખ દેખી વનિતા વિશ્રામો, બાંધી સ્ત્રીઓએ જ લીધો વિસામો;
સંસ્થા ભલી જે કર સાહ્ય તેને, છે અર્જ એ તો મુજ બંધુઓને.

આપો સહાયતા ખંતથી.

(કુંડળિયા)

વિશ્રામો વનિતાતણા, દીસે કૈં નગરીમાંહ્ય,
શ્રમ છે એ વનિતા જ નો, ખરે ! કર્યું શુભ કાર્ય;
ખરે ! કર્યું શુભ કાર્ય, દુઃખી અબળાઓ કાજે,
ઉદ્યમ કરી નિર્વાહ, ચલાવે સૌ નિરાંતે;

---

* માન વગરની.

વિધવાને ઘણું દુઃખ, પડે તે સૌ તો જાણો,
સ્વતંત્ર થાવા કાજ, બાંધ્યા વનિતા વિશ્રામો.
કેળવણી બહુ કૈં સ્ત્રીઓ, જણાય લેતી હાલ,
ધન્ય ધન્ય છે સાધ્વીને, કરે ભલાં જે કામ;
કરે ભલાં જે કામ, સાહ્યતા તેને આપો,
વિધવા અબળા રંક, દુઃખ તેનાં વિદારો;
પુનર્લગ્નની છૂટ, નહિ કદિ તેને મળતી,
ખેર નથી ! જો છૂટ, પણ, દો કૈંજ કેળવણી.

અનુષ્ટુપ.

દુઃખ ખરે ! રહ્યું મોટું, બાળા જ્યાં વિધવા થઇ;
કરે વડીલની સેવા, છતે અભાગી તે રહી,
કરૂં અર્જ શ્રીમંતોને, દો લક્ષ એ સંસ્થા પ્રતિ,
કાર્ય પુણ્યનું છે એ તો, કરો મદદ ખંતથી.

કુંવારો સુખી કે પરણેલો.

(મનહર)

જહીં તહીં વાદ થાયે, સુખી ખરો કોણ ભાઈ;
' કુંવારો યા પરણેલો ' ઝઘડો થયા કરે;
કુંવારાને ચિંતા નથી, ફરતો સ્વછંદપણે,
લૌકિકનું ભાન નહિ, કલ્લોલ કર્યા કરે;
સુખ નાનાં સંસારનાં, મળે લગ્ન કરે તેને,

નહિ લ્હાવો કુંવારાને, અંતર જળ્યા કરે,
સઉ કોઇ મત આમ પોતિકો જ દર્શાવતા,
કિંતુ ભેટા બેઉને જે, સ્વદુઃખ રડયા કરે.

(અનુષ્ટુપ)

નથી ખોટી અરે ! કાંઇ, કે'તી જે જગમાં ચલે;
મરે પીડાથી પર્ણેલો, કુંવારો કોહડે મરે,

દોહરો.

તન મનથી પીડા બહુ, થતી જો અંતર માંહ્ય,
બ્હેતર લગ્ન તો શુભ છે, નથી શરમ સંતાપ.

કુસંગત ત્યાગ.

(છપય છંદ)

નથી જગતમાં લાજ, જેને મુખ જુઠ વાણી,
નથી જગતમાં લાજ, જેણે પરદયા ન જાણી;
નથી જગતમાં લાજ, જે ધન ધણીનું હરતો,
નથી જગતમાં લાજ, જે રંડીદ્વારે ધાતો;
નથી લોક લાજ ખરે ! તેને, જે નફ્ટ થઇને વિચરે,
કે' રણછોડ સંગત એવા નર તણી કદિ નવ કીજીએ.
નથી જેને કેં લાજ, તે હડધુત થાય સર્વત્ર,
નથી જેને કેં લાજ, ધિઃક દે તેનેજ સર્વ;

નથી જેને કૈં લાજ, કુકર્મો તે ઘણાં કરે,
જેને નથી કૈં લાજ, સંતાતો, રે! તે, ફરે;
રે! લોકલાજ જેને નહિ, દુઃખ જગમાં તે બહુ સહે,
નર નફ્ફટ એવા કૈં મળે, રણછોડ જેથી દુર રહે.

અગાધ સંસાર.

(હરિગીત)

સંસારની જંજાળમાંથી, થાઉં મુક્ત હું જે પળે,
વિચાર ઝટ મુજને સ્ફુરે જે શું અગાધ સંસાર એ;
લાખો જીવ કંઇ જન્મતા ને કૈંક જતા યમાલયે,
કૈં સબડતા રોગ માંહી, કૈંક ચિંતાતુર દીસે.
વળી કૈંક તો એવા દીસે જે ગર્વયુક્ત બની રહે,
દ્રવ્ય તણાજ હુંકારમાં, છાકેલ તો થઇને ફરે;
દુઃખ દુઃખીનું જાણવા, ન લેશ કરે દરકાર તે,
બુઝે નહિ દિલ દાઝ કંઈ, વરણાગીઆ વાંકા ફરે.
કૈં વ્યાપાર વિશાળ કરે રહી પેઢીઓ તો દેશમાં,
ધનવાન હોય છતાંજ તે ધન કાજ ફાંફાં મારતા;
નવ જુએ સત્યાસત્યને, ન જુવે તે અંતર્યામીને,
છળ ભેદ ને કાપટ્યથી લે ધન રેંસી ગરીબને,
વાણી મીઠી મુખે વદે, મીઠાશ જીભની ના ત્યજે,
સહવાસ તેનો જે કરે તે જાણે સત્ પુરૂષ એ;

કિંતુ અંતર પેખે નહિ મલીન તેનુ રહ્યું ખરે,
પ્રસંગ પડતાંજ જાણુશે કે પક્કા દગાબાજ એ
દુનિયા તમામ જુઠા તણી તું જાણુ આ કલિયુગમાં,
ભાવિક ને ધર્મિષ્ટ જનો સપડાય છે બહુ દુઃખમાં;
ના એમ તેથી હું કહું ભાવિક કદિ તો ના થવું,
પણ આરંભ કરતાં કાર્યનો પુનઃ પુનઃ વિચારવું.
જો આમ કરશે તો ભાઇ વ્હેવારનુ સુખ સાધશે,
નહિ તો અજ્ઞાનિ ગણાઇ ભટાક ભોળો કે'વડાવશે
લેખું ન કરશે કોઇ ને, સહુ બુદ્ધિહિન કે'શે અરે,
પુછશે ના કોઇ તુજને, વ્હેવારમાં તો કો સમે.
કો નથી વિચાર કરતું સ્રષ્ટિ અખિલ કેમ ઉદ્ભવી !
શક્તિ ઇશ્વરી શું રહી ! ચૈતન્ય માયા શું વળી !
જ્ઞાની ફિલસુફો ઘણા રહ્યા, જે ભાષ્ય કરે સભા ભરી,
કિંતુ જડે કોઇક શોધ્યા, શુદ્ધ જે વર્તન મહીં.

ગત પત્નીથી તેના પતિને થતો પશ્ચાતાપ.

(દ્રુતવિલંબિત.)

થઇ હવે દુઃખદાયી દશા ખરે !
ગઠણી પ્રીતિની તુટી ગઇ અરે !
હીર શરીરનુ જે દીપતું હતું,
ગયું મને મુકી, દુઃખી કર્યો મને. ૧

દુઃખ ઘણુંજ ખરે ! મુજને પડે,
પણ હુવે નહિ શોકથી કૈં વળે;
સુખી ન કીધ પ્રિયા જીવરે બળે,
યુગલ પ્રેમની ગાંઠ છુટી અરે ! ૨

ફરજ જે પતિ પ્રત્ય રહી વળી,
સમજીને બધી તે કરતી હતી;
સ્મરૂં વૃતાંત કહી હું કંઇ સમે,
દુઃખી ઘણો બનું તો મુજ અંતરે. ૩

રાજા એ ઈશ્વરી અંશ છે.

(તોટક.)

જીવ ગર્ભ શ્રીમંતજ હોય કંઇ,
'પુનવાન' ખરે, કથ્યું શાસ્ત્ર મહીં;
પુનના બળથી નૃપ જન્મ થતો,
અણુ છેજ ખરે નૃપ ઈશ્વરનો. ૧

ન ભણ્યો વળી તે ન ગણ્યો પણ તે,
નહિ લોકજ લાજથી તે ભડકે;
વિધિએ અધિકારી નિમ્યોજ જહીં,
અણુ છે પ્રભુનો નૃપ તેજ વળી. ૨

બહુ ગર્વ ધરી ચતુરા ફરતા,
પણ નિર્ધન તે નૃપને નમતા;

દીધી શ્રેષ્ટ પદવી નૃપને વિધિએ,
અણુ ઇશ્વરનોજ ખરે ! નૃપ છે. ૩
ઇનસાફ ખરો વિધિને તહીં છે,
ચુક જો તું કરે ભુલ ના તહીં છે;
વિણુ પુન ન દેત કંઈ વિધિ તો,
અણુ છેજ ખરે ! નૃપ ઇશ્વરનો. ૪

સ્વાર્થની દુનિયા.

(ગરબી.)

દુનિયા છે સઉ સ્વાર્થની તું કેમ ભુલતો,
સ્નેહીજનો જે અંતના સગાં ગણાય જો;
તે સર્વે વળી સ્વાર્થની પ્રીતિ જોડશે,
ખચ્ચિત ના કોઈ લેશે દુઃખમાં ભાગ જો. દુનિયા.

ધનવાન જો કહિ કિરતારે તુજને કર્યો,
સ્નેહી મિત્રો મળતાં નહિ લાગે વાર જો;
પણુ લક્ષ્મીને માન દેનાર મિત્રો એજ છે,
સાથી નહિ ખરા તે છે, રખે, તુંએ ભુલતો. દુનિયા.

નિર્ધનતામાં થાયે કસોટી આ મિત્રની,
ઓળખ પિછાન તે ભુલી સર્વે જાય જો;
સાંભરે નહિ ઉપકારો જે તેં બહુ કર્યા,
આવતાં તુજ ગૃહે વળી તે લજવાય જો. દુનિયા.

છે આવી રીત દુનિયામાં ભાઇ! જાણજે,
ભલે, ભલાઇ કરતાં કદિ તું નહિ ચુકતો;
'ગરજ સરતાં તો ગુણ જાણે' કોઇ વીરલા,
આશા વ્યર્થ ઉરમાં ધરવી એ ભુલ જો. દુનિયા.

સ્વાર્થ.

(ભુજંગ પ્રયાત.)

સુણો વાત બંધુ અરે! એક મારા,
દિસે કૈં જનો વિશ્વમાં સ્વાર્થી મોટા;
વિચારે બુરૂં અન્યનું સ્વાર્થ કાજે,
જુવે છે બધું તે ખરે! સ્વાર્થ માંહે. ૧

કહું સ્વાર્થીના લક્ષણો જે રહ્યાં છે,
વિચારીજ જ્ઞાનિ જનોએ કથ્યાં છે;
ઘણા ધ્યાનથી, રે! તમે તે નિહાળો,
બિના સ્વાર્થની કૈં પ્રકારેજ ટાળો. ૨

રહી સ્વાર્થની છે વિવિધા રીતિઓ,
અરે! શ્રેષ્ટ મધ્યં કનિષ્ટાજ જાણો;
જુવે સ્વાર્થમાં જે બુરૂં ના બીજાનું,
ગણ્યું લક્ષ ઉંચુંજ તે સ્વાર્થીઓનું. ૩

કદિ સ્વાર્થ જો તેમનો ના સધાયે,
છતે તે બુરૂં અન્યનું ના વિચારે;

કળે સ્વાર્થ તે પોતિકો રેજ કાઢે,
ગણી શ્રેષ્ટ તો પંક્તિ સ્વાર્થીની એ છે. ૪
મળે સ્વાર્થી લોકો વળી એજ થોડા,
હૃદે અન્યનું શુભ તે ધારનારા;
ઘણા તો જડ સ્વાર્થી એકિલપેટા,
ખરે ! સ્વાર્થ પોતા તણો તેજ જોતા. ૫
ભલું યા ખુરૂં ના કશું તેજ જાણે,
જુવે પેટ તે પોતિકું જે રહ્યું છે;
કરે જ્ઞાનની વાત તો લોક માંહે,
મનેથી નહિ વર્તતા તે પ્રમાણે. ૬
ઘણા લોકની છે રહી એજ નિષ્ટા,
મચીનેજ આનંદ તે લેજ એમાં;
ગણ્યો સ્વાર્થ મધ્યં પ્રકારેજ છે આ,
ચતુરા અહર્નિશ એ રોજ જોતા. ૭
કથું લક્ષણો સ્વાર્થી અંતે રહ્યાં જે,
ગણ્યાં નીચ તેને ખરે ! જ્ઞાનીઓએ;
જનો છેજ એવા વળી દુનિયામાં,
સુખી અન્યને જોઇ તે દુભનારા. ૮
સુખી હોય જો તે ખરા સર્વ રીતે,
છતે અન્યના સુખમાં ફાંસ મારે;
ખુરૂં થાય તેનુંજ તેમાં ખુશી તે,
જુઓ છેજ કેવા ઘણી નીચતા એ. ૯

ભલે; લાગણી જો કદિ બુરી સ્ફુરે,
કિં દાબી દઈ ના શકે સુવિચારે ?
અરે ! જે હૃદેથી જ બુરૂં વિચારે,
ખરી નીચતા તે વળી કેમ છોડે ? ૧૦

રહ્યા છે સઉ આ ગુણો સ્વાર્થીમાં જે,
ગુણી લોક તેને જ વિચારી જોશે;
વળી શાસ્ત્રમાં તો જ એવું કહ્યું જે,
મુળે સ્વાર્થ ત્યાગીજ કર્મો કરોને. ૧૧

અંતકાળે કોઈ બેલી નથી.

(મલ્લિકા.)

ચેતીને તું ચાલ જીવ, જોડ ઈશ સાથ પ્રીત;
અંતકાળ આવતાંજ, સ્નેહી મિત્ર ભાગતાજ.
મિત્રતાઇ સૌ કરે છ, સ્વાર્થને બહુ જુવે છ.
દેખી લક્ષ્મી તારી પાસ, સૌ કરે છ હાવભાવ.
વિશ્વમાં નિહાળ ભાઇ, ક્યાંહિ ના જ સાચી પ્રીત;
પત્ની, સુત, સ્નેહી બંધુ, વ્હાલ તેનું સ્વાર્થનું જ.
ઈશની શું બાજી કેવી, સ્નેહપાશથી ગુંથાઇ;
ખેલ છે મદારીનો જ, સર્વને નચાવતો જ,

ગર્વથી ફુલાઈ જાય, મોહજાળથી વિંટાય;
ગેબી માર ખાય જ્યાર, સાન પ્રાપ્ત થાય ત્યાર.
જાણી લે તું વિશ્વનાથ, ભુલી જા સ્વદેહ ભાન;
મૃત્યુદુત આવતાં જ, કોઇ સાથી ના થનાર.

નિર્ધન માણસને સુધારાનું પગલું લેતાં નડતી મુશ્કેલી.

(મનહર.)

રંક કાંઇ વિચારો ધરાવે દ્રઢ સુધારાના,
છોડી દે પણ તે તેને, પ્રસંગે જણાય છે;
"હારી ગયો એજ ખરે"!, એમ લોકો વળી કહે,
લાભ છે સુધારામાં તો, કેમ ના કરાય છે?
"વખાણો ને ભાષણોથી, બાંકાં ફુંકે ભારી ભારી,
માની સુધારક પંડે, ટોળામાં ભરાય છે;
ને મનથી સુધારાની, અંતરથી રહી એની,
કરતાં જતિ બીજાને, શું એ લજવાય છે!" ૧

રાતા પીળા થઇ સઉ, કહેવા આમ નીકળે,
મનથી વિચારે નહિ, રંકની શું સ્થિતિ છે?
વલણ સુધારા તણું જો, લે, રંક માનવી તો,
કીર્તિમાં કલંક મુકી, કરે સૌ અપ્રીતિ રે;

લજ્જાહિન ગણી કાઢી, ભૂંડા ભોળો કહે વળી,
નાક વિનાનો છે એ તો, ખોહી એણે કીર્તિ છે;
છે આ દુનિયાની રીતિ, નહિ 'ના' કોઇ પાડશે,
શ્રીમંત સુધારો કરે તો, *ભળે સૌ પ્રીતિએ.

ગર્વ નહિ કરવા વિષે.

ગઝલ. (કવાલી.)

વિધિને હાથ છે બાજી, લખેલું સૌ લલાટે છે,
ગરીબોને સતાવે કાં? કરે છે ગર્વ તું શાને!
કરેલાં પૂર્વ કર્મોનો, મળે છે ભોગ આ જન્મે,
રચાયું સૌ જ કર્મોથી, કરે છે ગર્વ તું શાને!
હૃયાથી જો ગરીબોને, દમે છે તું અરે! શાને!
પ્રભુ દ્વારે જવું અંતે, કરે છે ગર્વ તું શાને!
ધનાદિ જે વળી કાંઈ, બન્યો માલિક તું તેનો!
નહિ તે, ભાઇ! તારાં છે, રખે! તું એ ભુલી જાયે!
રચી માયા ઇશે એવી, જનો કાંઇક મોહ્યા છે,
રહ્યો હુંકાર ના તેનો, કરે છે ગર્વ તું શાને!
કરી લેને ભલાં કામો, હરિને ઓળખી વ્હાલા,
બધો આ ખેલ ખોટો છે, કરે છે ગર્વ તું શાને!

---

* કબુલ થાય.

ખોટું કર્મ અંતે નડે છે.

(મનહર)

ગર્વ કરે ઘણા જનો, જાણે નથી મરવું જો,
સ્નેહીઓની સાથે લડી, ભાગ લાગ કરે છે,
સ્વાર્થ સાધવાને તેઓ, જૂઠું સાચું બહુ કરી,
ઇનસાફ મેળવવા, કોરટે તો ચઢે છે;
આમ, તે લડાઇ કરે, પણ જાણે ના પ્રભુને,
દેવ દરબારમાં શું ? ખોટું છૂપું રહે છે ?
પુકારી કે' રણછોડ જુઓ ધર્મ પુરાણોમાં,
કર્મ નરસું ખરે, તો અંતે આવી નડે છે.

કરણી તેવી પાર ઉતરણી.

(રાગ તાલ રૂચી અનુકુળ.)

ગોળો જે પૃથ્વીનો ફરે છ દિનરાત,
નિયમથી તે ચાલે છ નહિ શંકા લગાર;
જે ઋતુ નિયમિત, ને, ફેરફારો થાય,
એ સર્વમાં રહેલ છે પ્રભુ પ્રતાપ;
આગો ધર્તિકંપ ને વિજળીના વેગ,
આવે તે તુર્ત જ્યાં પ્રભુની થઇ કહેણ;
યોજો ઉપાય ઘણા હરરોજ નવીન,
છતે રહ્યું છે બળ, કુદરતનું અધિક;

મ્હોટો વળી જે રાક્ષસી જણાય,
તે પણ પડે તુટી અચુક એક વાર;
ચલણ નથી એમાં મનુષ્યનું કાંઇ,
રાખી લગામ શ્રીએ બાજી આ કીધ.
જે આ સઘળું જ્યમ નિયમથીજ થાય,
ત્યમ રચાયો નિયમ કર્મનો લેખાય;
કરશે કરણી જેવી દુનિયામાં જન,
પામશે ફળ તેવું ખચ્ચિત એ સિદ્ધાંત;
ભૂલો ઘણી કરે માનવ જાત,
પણ કર્મ દેવ ના ચુકે પોતિકું કાજ;
સુખ દુઃખની છાંયડી લખાઇ ભાગ્યમાં જે,
જરૂર મળશે જીવને સમય આવતાં વાર;
કરે કર્મ જીવ અગણિત દિન આખા એકમાં,
લેખું રાખે તેનું દેવ રહ્યા અંતરમાં;
વળી ધર્મમાં ભેદ કૈંક જાતિમાં જણાય,
છતે નિયમ કર્મનો મહાન્ સઘળે મનાય;
લીલા અગાધ પ્રભુની સર્વત્ર જણાય,
નિયમ જડ ચેતનમાં પ્રત્યક્ષ જોવાય.

મરણ પ્રસંગે જ્ઞાતિવરા નહિ કરવા વિષે.

(મનહર.)

કેળવણીનો પ્રચાર, દીસે વધુ આ કાળમાં,
દુષ્ટ રિવાજો જ્ઞાતિના, છોડતા જણાય છે;
કિંતુ રૂઢી કૈં છે એવી, ચાલુ જે બહુ કાળથી,
ખોટી, જ્ઞાતિજનો જાણે, છતાં ના ત્યજાય તે;
ધર્મ રૂઢી સાથે ભેળી, ધર્મને કૈં આડે લાવે,
ધર્મના ધતીંગથી તો, ભોળા લલચાય છે;
તત્વ રહ્યું શું રીતિમાં, નહિ જાણે કાંઇ તેઓ,
સારાસાર દેખ્યાવિણ, રૂઢીમાં તણાય છે.

મૃત્યુ બાદ જ્ઞાતિવરા, " નહિ કરો, નહિ કરો, "
સૌ એમ પુકારે પણ, કોણ તે સાંભળે છે ?
વૃદ્ધ સ્નેહી સ્વર્ગે જાતાં, સ્નેહી બંધુ દુઃખી થાતા,
માયાપાશ છૂટતાંજ, અશ્રુધારા વહે છે;
દિલગિરી ઘણી થાયે, છતાં બોલે કંઇ જનો,
વૃદ્ધનો ઉત્સવ થાયે, કેમ તું એ ભુલે છે ?
જ્ઞાતિભોજન તો ઘણાં, મૃત્યુ પાછળ થયાં છે,
માટે એનો ઉત્સવ, તું, કયમ ના ઉજવે છે ?
કર્ણમાંહ્ય ફુંકો મારી, ખર્ચમાં ઉતારે તેને,
ભોળો લલચાઇ તેથી, જ્ઞાતિ વરો કરે છે;

દુઃખી ઘણો અંતરમાં, વિચાર વમળમાં તે,
દ્રવ્ય હોય નહિ છતે, કરજ તો કરે છે.
આપતાં રૂઢીને માન, ખુવાર કૈં બન્યા અરે!
ફરતા હાલ ચિથરે, અરે! બહુ દીસે છે.
ચેત હુજી વ્હાલા બંધુ! દુષ્ટ રિવાજોને ત્યજ,
ખર્ચે ખોટા બંધ કરી, સુપંથે વિચરને.

સંસારિક સ્થિતિ વિષે,

બે સહીયરો વચ્ચે થતો સંવાદ.

(છંદ્રવજ્રા વૃત્ત.)

ગુણસુંદરીઃ—

બેની દુઃખી હું અતિ છોરૂ સાથે,
પીડાઉં ઝુરી વળી દિન રાત્રે;
જંપે ન બેસું જરી આમ કાંઇ,
સુખી ખરે! તું ભવકૂપ માંહિ.

રૂપસુંદરી—

જો! રે! સખી તું કયમ આમ બોલે,
સુખી ગણાયે બીજ બાળ સાથે;
જે માનથી સૌ તુજને જુવે છે,
તે છે નહિ માન હું વાંઝણીને.

થાયે બળાપો અતિ ચિત્તમાંહે,
વિચારૂં વંઝયાપણું કેમ જાયે;
મંત્રોજ જંત્રોથી હું આશ રાખું,
સંતાન કિંતુ નહિ પ્રાપ્ત થાતું.

દાઝું હું દુઃખે નહિ પાર તેનો,
દીધાં પ્રભુએ નહિ સુખ ભોગો;
સાહેલીઓમાં મુજ મોં છુપાવું,
મ્હેણાંજ ગર્વીષ્ટ ઘણા સુણું હું.

ગુણસુંદરી—

જે તું કહે તે ખરી વાત છે તો,
રીબાય તું બિન અનુભવી તો;
જ્ઞાની લહે ના દુઃખ એજ શું છે,
છે કાર્ય એ તો જહિં વિધિનું છે.

છુપાય શાની ભુલ શું જ તારી ?
સાહેલીઓમાં કર વાત જ્ઞાની;
નન્નો હણે **સો** દુઃખ જે રહ્યાં છે,
નન્નાથી સર્વે દુઃખ તો ટળ્યાં છે.

બેની ! તું જો દુઃખ મનેજ એ છે,
જે સંતતિ આ પજવી દમે છે;
ના જાઉં ક્યાંહિં જ સુમંડળોમાં,
રે ! જેલ છે તો મુજવાસ છે જ્યાં.

સુખી ગણું જો ધન હોય પાસે,
ચિંતા ટળી જાય બધીજ વાતે;
કિંતુ નથી દ્રવ્ય જ જેની પાસે,
તે છે દુઃખી એમ સઉ વદે છે.

રૂપસુંદરી—

હાં, રે ! સખી તું ખરૂં તો કથે છે,
પૈસા વિના જીવન આ દુઃખી છે;
પૈસો છતે, દુખીજ વાંઝણી હું,
લાગે મને દુઃખ રહ્યુંજ મોટું.

ઉભય—નિર્ણય.

(દોહરો.)

નારી શ્રીમંત તે સુખી, જેને છે સંતાન,
દુઃખ નાનાં સંસારમાં, જાયે ટળી તમામ.

મૂર્તિપૂજા વાદ.

(નારાચવૃત્ત.)

મતાંતરો પડયા અરે ! સુધર્મના જ વિશ્વમાં,
પુજા જ મૂર્તિની વિષે થયો હુકાર લોકમાં;
પ્રમાણ વેદનું દીયે કરે વિવાદ પંડિતો,
પરંતુ ઐક્ય કો નહિ, રહ્યોજ ભેદ ધર્મનો. ૧

નવીન કાંઈ છે નહિ થતું જ આમ કાળથી,
દીસે જ ખંડ મંડ, રે! જુઓ સ્થિતિ જ ધર્મની;
જણાય પક્ષ વિદ્યમાન પ્રીલસૂરી હાંકતો,
છતે વિવાદથી જ તે, મતો જુદા જ આપતો. ૨
જનો અજાણ જે રહ્યા જુવે ન સત્ય કયાં રહ્યું,
સઉ જ પોતપોતિકા વિચારમાં જ મ્હાલતું;
"ફળેછ દેવ મટ્ટીનો પુજેછ કોઇ ભાવથી,"
ગીતાનું સૂત્ર આ કહી નમે ઘણા પુજા કરી. ૩
સુધર્મની સમાજ કૈં ખરે! દીસેછ દેશમાં,
ઝુંડો ઉઠાવી વેદનો પ્રભુની હસ્તિ માનતા;
પુકાર તે બધે કરે નથી કંઇ જ મૂર્તિમાં,
છતે પ્રભુ રહેલ વ્યાપી સર્વમાં જ માનતા. ૪
મનાય સર્વ વ્યાપી જો પ્રભુ સઉ સમાજથી,
નથી જ તે શું મૂર્તિમાં ? વિચારથી જુઓ જરી;
ફળેછ ભાવના જરૂર મૂર્તિની પુજા કર્યે,
શું કાજ માથું ફોડતા ? શું બ્રહ્મજ્ઞાની સૌ દીસે ?

પ્રારબ્ધ, પુરૂષાર્થ વાદ.

(મદિરા.)

કૈં જન વાદ કરે જગમાં બળવાન ખરે પુરૂષાર્થ જ છે,
કૈં વળી ભાષ્ય કરેછ બધે જ ખરેખર ભાગ્ય જ મોટું જ છે;

આમ લડાઇ હમેશ જનો સઉ ધાર્મિક રીતિથી લાંબી કરે,
સૃષ્ટિતણા નિયમો પણ શું ? અવિચારથી તે બકવાદ કરે.
ભાગ્ય જ, સંચિત ને ક્રિયમાણ જ કર્મ બન્યાં નિયમો જ વડે,
ભાગ્ય જ માત્ર ગણાયછ જે દૃઢ કર્મ થઇ જ વળી ફળ દે;
ભાગ્ય તણો ક્ષય કીધ વિના વીર કોઇ જ મુક્ત થતો જ નથી;
ભાળું બનાવ ઘણા બનતા પુરૂષાર્થનું જયાં ચલણું જ નથી,
પૂર્વ તણા પુરૂષાર્થ બળેજ નશીબ સધાયછ આ ભવમાં,
છે પુરૂષાર્થ ખરે ! બળવાન પડાય જ 'ના' કહિ કેહુણીમાં;
ભાગ્યનિમીત થયું પુરૂષાર્થથી જે ટળશે નહિ યત્નવડે,
પોથિ પુરાણ મહીં પણ એજ લખ્યું જન ખાલિ બકયાજ કરે.

(ઇન્દ્રવજ્રા.)

આ વાદમાં કૈં મત ફેર થાયે,
જક્કી બનીને ખરૂં ના વિચારે;
પુછું દુકું ઉદ્યમ વાદિને હું,
ધારેલું સૌનું કયમ ના જ થાતું ?
જેઓ અરે ! નિર્ધન હોય તે તો,
મે'નતુ બને મેળવવા ખજાનો;
ઇચ્છે ઘણું દોલતવાન થાવા,
તોએ નથી કાં ફળતી જ ઇચ્છા ?
લક્ષ્મી અરે ! ઝાઝી જ હોય પાસે,
તે ખર્ચતાં તો નહિ જીવ ચાલે;

ખર્ચે નહિ કૈં ગરીબો જ માટે,
ખર્ચે ન પાઇ સુખ પોત કાજે.
બેઉ જણા જો ચીજ ઝેરી લે તો,
કો, જીવ તો! એકિ જ, કો, મરે જો;
લોકો ઘણા જ્યાં કરી યત્ન થાકયા;
દ્રષ્ટાંત એવાં કંઇતો જ ભાળ્યાં.
કે'તો નથી હું કર યત્ન ના તું,
યત્નો વિના કોઈ નથી જ બેઠું;
છે દેહ એવો પ્રભુએ રચ્યો કે,
જીવો સઉ યત્ન જ તો કરે છે.

સ્ત્રી વિનાનું ઘર જંગલ સમાન.

(ભજનની ધૂન.)

નારી વિના ગૃહ દીસે જંગલ સમાન,
સઉ સુનું રે લાગે, જંગલ વેરાન— નારી વિના.
જંગલ વેરાન છે, જંગલ વેરાન;
પુછે નહિ ભાવ કોઇ કહીં ખાનપાન?— નારી વિના.
દુઃખ નાનાં થાયે એકિલી જીંદગીને;
ના છેરે તેનો કંઇ પાર, રે! નાછે તેનોજહીં પાર—નારી વિના.
શ્રીમંત જનો અરે! હોય વળી જેઓ;
દુઃખનો નથી તેને ખ્યાલ, રે! ના છે તેને કંઇ ખ્યાલ—
નારી વિના.

હાવભાવ કરે સઉ શ્રીમંત નરને;
કો ના દે ગરીબને માન, રે ! ના દે ગરીબને માન—નારી વિના.
સૃષ્ટિ રચનારે સૃષ્ટિ રચતી વેળા;
કીધ નારી નરની સાથ, સરે, તે વિણુ ના કૈં કામ
શું અક્કલવંત કામ— નારી વિના.

ગામનો છેડો ઘર
યાને
જન્મ ભૂમિપર પ્રીતિ.

(ગઝલ.)

લવારો કૈંક બંધુઓ, કરે કે દેશમાં શું છે ?
ભલેને આમ બોલે જો, પડયું પાનું સ્વદેશે છે.
ભલે ધંધો બીજે દેશે, ચલંતો ધમ્મધોકારે;
રહી કીર્તિ સ્વદેશે જે, મળે ના તે બીજે દેશે.
'ગૃહે' છે ગ્રામ્યનો છેડો, સઉ આરામ ત્યાં લેતા;
સુખે દુઃખે જઇ બેસે, ધરી પ્રીતિ તે ભૂમિમાં.
વળી વિવાહ લગ્નો કૈં, કરે એ પ્યારી ભૂમિમાં;
તહીં ખર્ચે ટકો ઝાઝો, સઉને દેશ છે પ્યારો.
દિનો કૈં નાની ઉમ્મરમાં, પસાર્યા જન્મ ભૂમિમાં.
ભુલાયે ના કદિ તે તો, સઉ અંતે તહીં જાતા.

નહિ આનંદ ને ઉત્સાહ, મળે કૈં અન્ય દેશોમાં;
ખરો લ્હાવો સ્વદેશે તો, જનો પ્રેમી વિચારે જો.

ઉગતા સૂર્યને સૌ નમે.

(મનહર)

લોક કૈંક વિશ્વતણા, પ્રભાતે સૂર્યને નમે;
પ્રાતઃસંધ્યા કર્યા કેડે, સેવામાં રોકાય છે;
દેવ મોટો એ રહ્યો છે, જેથી વિશ્વ સૌ પ્રકાશે,
ઉદ્યમી તો થાયે ઘણા, ગુણો એના ગાય છે.
જે જે અપરાધો વળી, થયા હોય કૈં ભૂલમાં,
'ક્ષમા કરો' એમ વદી, અર્ઘ્ય દેતા જાય છે;
કિંતુ દિન ચઢે જ્યાં તો, વિસ્મરે તે એ દેવને,
કોઇ નહિ નમસ્કાર, કરતા જણાય છે. ૧.
રીતિ એ જ દુનિયાની, છે તું રખે ભુલતો જો,
ચઢતી જોઈને સઉ મિત્ર થાવા આવે છે;
મધપૂડા હોય જ્યાં જ્યાં, માખી બમણાટ કરે,
તેમ ખુશામત કરી, સઉ ત્યાંતો જાય છે;
નથી માન મનુષ્યને, કિંતુ માન લક્ષ્મીને છે,
નિર્ધન જે હોય તેની, વ્હારે કો ના ધાય છે;
કથે રણછોડ ખરે ! કે'તી કાંઇ ખોટી નથી,
ઉગતા સૂર્યને સઉ, નમતા તો જાય છે.

મન બુદ્ધિ આત્મા ત્રિપુટીનો ભેદ.

લલિત.)

જીવલડા તું જો, દેહ મંદીરે,
ખુબી રચી બહુ, શ્રી પ્રભુજીએ;
અજબ યંત્ર કૈં, કીધ માનવે,
(પણ) નિરખી તે રહ્યા, દેહ યંત્રને. ૧

ચલણુ ના ખરે, પ્રાણીનું જરી,
કૃત્રિમ એ ક્રિયા, નાથની રહી;
મનસ બુદ્ધિને, આત્મા વળી,
ત્રિપુટી તે થઈ, દેહમાં વસી. ૨

મનસ્ મંત્રી છે, જીવનો સદા,
ઉપરી એ રહ્યા, ઇંદ્રિયોજમાં;
પણ ચલિત એ, ભૂત ભાઇ છે,
કદિ કદિ અરે! ખોટી શીખ દે. ૩

બળ અધિક છે, બુદ્ધિનું ખરે,
મનસ્ મંત્રીતો, તેથી; રે! ડરે;
નહિ અરે! કથે, જુઠું જીવને,
હરઘડીજ દે, શીખ સાચી જે. ૪

કરતું કાર્ય સૌ, બુદ્ધિના બળે,
ઝટ નિકાલ તે, બુદ્ધિથી કરે;

પણ કદિ કથે, જુઠું બુદ્ધિ આ,
બળ રહ્યું જુઓ! આત્માનું ત્યાં. ૫
અજબ શક્તિ શું! આત્માની છે.
ઋષિ મુની સઉ, જ્યોતિમાં રમે;
જીવ કરે કંઈ, ખોટું કર્મ જો,
પલકમાં ખરૂં, તે જણાવતો. ૬
ખરી સલાહ તો, એની છે રહી,
કરત પ્રેરણા, અંતરે વસી,
પ્રભુ વસેછ ત્યાં, શું! લીલા બની,
સઉનું લેખું તે, રાખતો વળી. ૭

મથુરાં નગરી અને શ્રી યમુનાજીની આરતિની શોભા.

(તોટક.)

મથુરાંનગરી સ્થળ ધાર્મિક જે,
યમુના તટ ત્યાં રમણીય દીસે;
કંઇ ધાર્મિક લોક ઘણા વિચરે,
યમુનાજીનું તે સઉ પાન કરે. ૧
મહિમા યમુનાજી તણો બહુ છે,
વળી શાસ્ત્ર પુરાણ મહીં કથ્યું છે;

" યમુના તણું પાન કરે પણુ જે;
યમરાજ તણો ભય ના કહિ છે." ૨

યમુનાજીની આર્તિ તટેજ બને,
સમીસાંજ તણો વળી વખતજ છે;
સઉ હર્ષથી તો યમુના નિરખે,
રટતા પ્રભુનામ શ્રી કૃષ્ણનું તે. ૩

બહુ *કૂર્મ વળી નદીમાંહિ દીસે,
સ્થિર જે થઇ આરતિને જ સુણે;
પશુ પંખી સઉ ટહુકાજ કરે,
રમણીય ખરે ! ખુબી આર્તિની છે. ૪

(કુંડળિયા)

ઘણા ઘાટ મથુરાજીમાં, ઘાટ ઉત્તમ વિશ્રામ,
સ્નાન કરી ત્યાં બહુ જનો, લે વિશ્રામ એ સ્થાન.
લે વિશ્રામ એ સ્થાન, કરે દર્શન યમુનાના;
તહિં મૂર્તિ છે સમીપ, નિરખી તે ભોગ ધરતા.
આનંદ છે અપાર, શુદ્ધ મન સૌના બનતા;
મહિમા મોટો શું કથું ! રૂડા છે જ્યાં ઘાટ ઘણા.

---

* કૂર્મ=કાચબો.

હિન્દુ સંસાર.

આર્ય મહિલાઓની ઉન્નતિ.

(તોટક.)

કથું રીત રિવાજ જ હિંદુ તણા,
કયમ લેતીજ શિક્ષણ સૌ મહીલા;
સઉ ઉન્નતિ ઉન્નતિ રે જ કરે,
પણ સંગીન કેળવણી ન મળે.
ખરૂં તો અતિ છે શક કાંઇ નથી,
દીસતો કંઈ ફેર થતો જ વળી;
નહિ કેળવણી અસલી સ્રીજ માં,
પણ કેળવણી સઉ લે અધુના.

(કવ્વાલ છંદ.)

પરિણામ કેળવણીનું આવ્યું, જુઓ નિગાહ કરી સઉ બંધુ;
કો, લે; ભાગ તો જાહેર, કરે સુકાર્ય લાવી સ્નેહ.
દુઃખો ગરીબનાં ટાળેછ, મ્હેનત દુકાળમાં કરેછ;
દેશ દેશાંતરમાં જાય, રાખી ઉમળકો ઉરે ધાય.
આ છે કેળવણી પ્રતાપ, એમાં ખામી નહિ લગાર;
બોલે કૈં જનો પણ એમ, સ્રી સઉ કરે આ તે કામ.
" સ્રીને માથે છે સંસાર, રહ્યું શ્રીમંતનું એ કામ;
આ છે વાત સઘળી સાચી, ગરીબથી ના થાયે કાંઇ."

પણ જો કેળવણી ખરી હોય, તો તો ફરક મોટો જોય;
મૂળે રિવાજ ન્હેમી જાય, કાઢે બોલતાં નહિ લાજ.
રિવાજ જ્ઞાતિઓમાં કાંઇ, ચાલુ છે હજી તો ભાઇ !
લાજે સ્ત્રીઓ ઘુમટો તાણી, શું છે કેળવણી આ સારી !
કરતી મરનારનો વિલાપ, માર્ગ મધ્યે કેવો ફાર્સ !
કેળવણી જો સંગીન હોય, મૂર્ખતા નહિ આવી જોય.

(શિખરિણી.)

દશા સ્ત્રીઓની શું, થતી અસલમાં શિક્ષણ વિના,
કથું તે કેમે તો, રહી બુરી, નથી અંતજ જહાં;
રીબાતી તેઓ તો, નિજ મન મહીં દુઃખીજ અરે !
નજીવાં કાર્યોમાં, સઉની મદદે દોડવું પડે !
પતિ જો તેઓનો, કવચિત પરગામો મહીં જતો,
અતિ મુશ્કેલી રે ! હકિકત કહેવાય કયમ તો;
લખી વાંચી કાંઇ, નહિજ અગળા જાણતી અરે !
ઠરે કેમે વાતો, પ્રીતિની વળી શુ ? દુઃખથી ઝુરે !
ઘણાં એ શિવાયે, સહન કરતી દુઃખ વળી તે,
છતે ગ્રંથોનુ તો, સુશિક્ષણ, ખરે ! કોઈ નહિ દે;
‘છુટી’ ના, રે, કાંઇ, મળતી ફરવાની પણ અરે !
ન જાણે વ્હેવારો, સઉ જગતના કેમ જ ચલે.
પીવું ખાવું ને તો, ગૃહ તણું સબ કાર્ય કરવું,
વળી છૂટયાં કેડે, કુથલીજ મહીં ખુશીથી જવું;

નથી ચિંતા થાતી, કુથલી કરવેથી કંઇ અરે!
છતે અજ્ઞાની તે, દુઃખ મનનું શી રીતથી કહે!

(અનુષ્ટુપ)

સર્વ કોઇ અરે! જાણે, સ્ત્રી અજ્ઞાનિ ખરે, દુઃખી;
છતે કેળવણીથી સ્ત્રી, 'બગડે' કેં કથે વળી.
ભૂલ છે રહી આ મોટી, જો કોઇ એમ બોલતા;
સંગીન કેળવણીથી તો, લાભ ઝાઝા થતા ખરા.
ગૃહલક્ષ્મી સઉ સ્ત્રીઓ, ખરે ગણાતી વિશ્વમાં;
કુદ્રતે દીધું છે તેને, ગૃહકાર્ય આટોપવા.
સઉ કેં કાર્ય સ્ત્રીઓએ, લેવું ઉપાડી જોઇએ;
કેળવણીબળે તેઓ, અર્ધાંગના ખરી બને.
પતિના સુખ દુઃખોમાં, લે ભાગ વળી હોંસથી;
દિવ્ય પ્રેમ ખરો શું છે, વળી તેજ પિછાનતી.

હધોર.

ચરિત સંસારનું ઉપજાવું, ખામી કેટલી વળી જોઉં;
છે 'શરમાળપણું' જે ગુણ, સ્ત્રીમાં ગર્ભિત એ ખુંટ.
વખાણ પાત્ર એજ ગણાય, વડીલ માન ખાતર જણાય;
દેવું વડીલને સન્માન, કહે સઉ શાસ્ત્ર પુરાણ.
પણ વિકાસ ગુણનો થાય, તો ના ઉન્નતિ અધિક થાય;
બહુ શર્મીંદપણાનો ગુણ, ના છે ઉન્નતિનું એ મૂળ,

વિકાસ કેળવણીનો થાય, તહિં એ ગુણ ગર્ભિત જાય;
બને હૃદય પ્રફુલ્લિત તેથી, ને સૌ ગણે સ્રીને ભણેલી.
સુધારાનું છે ખુમરાણ, કિંતુ સુધારો ક્યાં થાત?
સમય આવે જન છુપાય, કાઢી બ્હાનું છુટા થાય.
કોઇ નિર્ધન જે નર હોય, ને વિચાર ધરાવે તોય;
સુધારો ના તે કરંત, કેમકે તે નથી બળવંત.
સ્થિતિ ગરીબની નથીજ, કરે સુધારો ક્યાંથીજ;
રીતિ કાઢે જો નવીન, તો સૌ કરેછ ફિટ ફિટ.
દુઃખ તો તેને ઘણું થાય, મળે વિરામ નહિ લગાર;
સ્નેહી બંધુ વળી દે ધિઃક, કહે જે પકડ જુની રીત.
માટે ગરીબનો નહિ વાંક, કારણ આ સઊ તો જાણ;
કિંતુ શ્રીમંતને શો બાધ, કે કંઇ સુધારો નહિ થાત.
કારણ વિણ ના કાર્ય થાય, એ છે સૃષ્ટિ નિયમ પ્રમાણ;
તો શું એવું કારણ બીજું, જે પ્રસંગે આવી નડીયું.
ભાષ્ય જાહેરમાં કરેછ, "સુલભ નવીન રૂઢી છેજ;"
તો તે નહિ બહલ્લતા કેમ? કરતા પ્રશ્ન કૈંતો એમ.
મનનું દુઃખ કોને કથાય, ગૃહમાં કલેશનો છે વાસ;
અંતના સ્નેહી જક્કી થાય, કહે કે સુધારો નહિ થાય.
મૃત્યુ પ્રસંગ જ્યારે હોય, દિલગીર થાય સ્નેહી લોક;
કંઇ જ્ઞાતિમાં છે રિવાજ, વરો કરવાનો તે વાર.
દીસે સુધરેલ જનો ક્યાંય, કહેતા 'ત્યાગો એ રિવાજ;'

કિંતુ સ્ત્રીહઠ છે રહી મોટી, કયાં છે કેળવણી સંગીન?
આથી પડતી મુકે વાત, ઘેર ઘાલે કો કંકાસ;
આપે કારણ કંઇ ખાસ, ભલે, લોક કરે બકવાદ.
ખામી રહી આ કેળવણીની, સંગીન નથી જ તે અપાતી;
કૈં પર પડતી સંગીન છાપ, પ્રગટે શૌર્ય આપોઆપ.
જાહેર વાણી તે કરંત, થાતું હૃદય ઘણું વિકસંત;
આપે ઝાઝો જાતિ ભોગ, કરતી કાર્ય લોક ઉપયોગ.
વળી કો એમ કરતા પ્રશ્ન, દેવું શિક્ષણ કેટલાં વર્ષ,
કન્યાના લગનની ધાડ, શિક્ષણ દીયે, છે શું સાર?
એના છે નિયમ તો બંધુ, શાસ્ત્રકારે ખરૂં વિચાર્યું;
જો સઉ લે તેનું પ્રમાણ, તો થાય મનનું સમાધાન.

(શાર્દૂલ વિક્રીડિત)

કન્યાના રૂપમાં સ્ત્રીઓ બચપણે, છે હોય જ્યારે વળી;
પિતાના કબજા મહિંજ પણ તે, ત્યારે ગણાયે ખરી;
યુવાની સ્થિતિમાં મુકાય જહિં કે, જાયે પતિસાથમાં,
મોટી થાતજ પુત્ર સાથ રહીને, કાર્યો કરે માતના.
કન્યાના રૂપમાં ગણાય વળી તે, વર્ષો સુધી સોળ તો,
ત્યાં સુધી કંઇ જ્ઞાન શિક્ષણ ખરે, "આપો" કહેલુંજ જો;
તે પર્યંત સઉનું લગ્ન કરવું, એમાં રહી શ્રેષ્ટતા,
વિચારે નહિ કૈં જનો પણ અરે! નાહિંજ એ માનતા.
આડે ધર્મ જ લાવીને વળી કહે, કન્યાજ મોટી થઈ,

" તેનું લગ્નજ તુર્ત થાય નહિ જો, ભારી પીડા તો થતી;
માથે દુઃખ રજસ્વલાનું રહ્યું છે, લગ્નોજ થાયે ભલાં,
જાણી જોઇ કુબે અધર્મ મહિં તો, લાગેજ દોષો ઘણા. "

ઉધાર.

વિચાર આમ તેના થાય, પણ રીતિ હોતી પૂર્વે માંહ્ય;
થાતાં સતી સ્ત્રીઓનાજ, લગ્નો સોળ વર્ષે થતાંજ.
તેને બાધ શો આ નાહિ? લેતા શીદ ઉંધું ભાઈ!
એ તો રૂઢી છે તું જાણ, થતી કાળે તે બળવાન.
ખુણેથી શ્લોકનો આધાર, કો વળી રજુ કરે તત્કાળ;
કહે 'શુ ખોટું છે પ્રમાણ,! નથી જાહેર જે અજાણ.

अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा च रोहिणी,
दशवर्षा भवेत् कन्या तदूर्ध्वं च रजस्वला.

આવી રીતે કરતા વાદ, સુધર્મથી રહી અજાણ;
ધર્મ અને રૂઢી કાંઇક, સેળભેળ તેની થઇછે.
માટે જ્ઞાની જનો ભાઇ, તારણ કાઢો હવે કાંઇ;
વર્ષ સોળ થતાં તો સુધી, શિક્ષણ આપો થઇ ખંતી.
પછીજ લગ્નનો વિચાર, કરવો ચોગ્ય સ્થળે વિવાહ;
ખરે! બનશે સ્ત્રી ગુણીયેલ, નથી એમાં કાંઇ સંદેહ.
સમય વિવાહનો જહીં થાય, રીતિ અમલમાં એક મુકાય;
જન્માક્ષર જોવાની તેજ, થાય લગન આવતાં મેળ.

રાશિ ગુણ ના થાયે એક, થશે વિવાહ તો નહિ તેજ;
મૂળ ટપકાનો આધાર, લેવાય કૈંક જ્ઞાતિમાંજ.
"રૂઢીએ વ્હેમનું લીધું રૂપ," કહે છે ભણેલા જરૂર;
"ટપકા સાચા નહિ સધાય, ખોટી છે મનની અભિલાષ."
ધાર ! જન્માક્ષર સાચાજ, ફાયદો તેથી શું, રે ! થાય;
જે થયું છઠ્ઠીએ નિર્માણ, ફરશે કદિ નહિ કો કાળ.
વ્હેમી વિચારથી શું લાભ, બંધુ ! કેમ ગુમાવો લાગ;
લાયક જોડું જો જણાય, કરો વિવાહ તહિં તત્કાળ.
છે આ ખોટો વિશ્વ ખેલ, માયા બળેજ તે રચેલ;
થોભશે પળ નહિ યમદૂત, મોતની ઘડી આવી જ્યાં ક્રૂર.
સો ઉમેદ રહે મનમાંહ્ય, ચીજો રહેજ જયાંની ત્યાંય;
કંઇ દ્રષ્ટાંત એવાં ભાળ, છે શું હઠ લીધે કંઇ સાર !

લલિત.

લગન જો કરે, રાશી જોઇને,
(પણ) મરણ જો થવે, દોષ જોષિને;
પતિનું સુખ જો, ના મળે સ્ત્રીને,
(કહે) નથીજ જાણતો, જોશ જોષિ રે.
સઉ પ્રહાર તો, જોષિને કરે,
પણ ગરીબ તે, જોષિ શું કરે;
નથી જ દોષ તો, જોષિરાજનો !
પડીછ રેખ જે, કોણ ભૂસતો !

કદિ ખરૂં કહે, જોશ જોઇને,
" બુરી દશા જ છે, 'કેતું'તો નડે;"
નહિ જ માનશે, એમ જો કથે,
લિખિત વિધિનું, કોણ ચ્હેરશે !
પગલું એજ તો, વ્હેમનું ગણો,
સુચવતુંજ એ, દુઃખ માર્ગ તો;
પણ શરીરનું, દુઃખ હોય તો,
પુછીજ જોષિને, શાંતિ, રે ! કરો.
અરે ! ખરી જ છે, જોષિ વિદિયા,
પણ જડે વળી, કોક જાણતા;
કંઈક હાલમાં, અલ્પ તો શીખે,
બની જ જોષિ તો, પેટ રે, ભરે.
લગન વખ્તની, રીતિ કેવી છે,
નજર તે પ્રતિ, ફેંકીએ હવે;
અસલી રીતથી, ગોર જે કહે,
સઉ જ તે કરે, શું વદે અરે. !
કુળ જ ગોર છે, કર્મ કાંડનો,
બધી ખરે ! ક્રિયા, તે કરાવતો;
અશુભ શુભમાં, છે રહ્યો જ તે,
પ્રસન ના છતે, ના કઢાય તે.
રૂઢી કંઈ જુની, એવી તો બની,
પ ર ણ ના ર ને, પીડિતં થઇ;

બહુ ભણેલ તે, હોય જો ભલે,
રીતિ જ જુનીમાં, સુખ તો લહે.
મત ઘણા ઉંચા, કેંકના રહ્યા,
ભર સભા મહીં, બોધ આપતા;
સમય આવતાં, થાપ દે વળી,
વડીલ વર્ગની, બ્હીક છે ઘણી.
દીસતી ખામીઓ, કેંક તેમને,
પણ વડીલને, શું જ તે કહે;
શુભ પ્રસંગમાં, શું અરે ! લડે,
સમજીને અરે ! ચૂપ તે રહે.

(મંદાક્રાંતા)

રીતિ પુરી, લગનની થતાં, માડી કન્યાની ધારે,
કે બિચારી, પ્રીતિં ત્યજી દઇ, મુજને છોડી જાયે;
પિતા ઝુરે, ઘણું મન મહીં, સાસરે છોડી જાતી,
માયાની જે, ગઠણી હુતી તે, આજથી રે જ તુટી.

(મનહર)

માત પિતા શોચ કરે, કન્યા જયારે વળાવે તો,
કૈંકને તો અશ્રુપાત, હુર્ષથી જ થાય છે;
કન્યા વળી દુભે ઘણી, ભલે તે જ હોય મોટી,
પ્રીત માબાપની છોડી, પરઘેર જાય છે;
" સુખી થાશે પતિ સાથ, તેની આજ્ઞામાં રહેજે,
સગાં સ્નેહી પતિનાં જે, છે તારાં તું જાણજે, "

શીખ આમ દેતાં દેતાં, થાય દિલગીર માતા,
હર્ષથી ઉભાઇ જઇ, વિદાય તે કરે છે.
પ્રથમ નવીન સઉ, લાગે છે તો સાસરામાં,
કિંતુ ક્રમે ક્રમે તે તો, હળીમળી જાય છે;
ધ્યાન દઈ કરે બધું, માન રાખે સાસુજીનું,
પતિની સેવામાં વળી, હાજર તો થાય છે;
જો તે હોય ભણેલી તો, બંદોબસ્ત રહે સર્વ,
પણ ખામી દીસતાં તે, દુષ્ટમાં ખપાય છે;
વડીલોની સામે બોલે, સાસુજીની સાથે વઢે,
અક્કલ ને હુશિયારી, એથી શું જણાય છે?
કૈંક વળી સાસુજીઓ, અભણતો હોય ઘણી,
શીખ વહુને ના દેતી, દુઃખથી દબાવે છે;
પતિ જો સમજુ હોય, કરે યોગ્ય વર્તન તો,
હળી મળી સાથે થઇ, શાંત તે પમાડે છે.
કિંતુ કેટલી જ્ઞાતિમાં, રિવાજતો એવો રહ્યો,
સસરાની હાજરીમાં, પતિના કૈં બોલે છે;
સાસુ વહુનો ઝઘડો, ચાલ્યા કરે આ રીતિ એ;
અંતે એક દિ વહુનો, સુખનો જણાય છે.
મૃત્યુ સસરાનું થવે, વહુતેઃ આનંદ પામે,
કે' "જોઉં વારૂ સાસુજી, હવે ક્હાં જાય છે;"
પડે પ્રસંગ તે ટાણે, સાસુને તો વહુ સાથે,
નાના દુઃખોથીજ વળી, સાસુ, રે! દઝાય છે.

કષ્ટ એવાં છે અરે ! જો, મનમાં બળાપો મોટો,
દીકરો જે પ્યારો તેને, નહિ કૈં કે'વાય છે;
દુઃખમાંને દુઃખમાંજ, દિનો સાસુ ગુજારે છે;
કૈંક ગૃહે થતું આમ, નજરે જણાય છે.

રુચિરા.

ભારતવાસિ ! ઓ પ્રિયબંધુ ! સંસાર હિંદુ આજ રહ્યા,
કેળવણીને અભાવે તોજ, બન્યો છે એતો ભુલ ભર્યો;
'સુધારો' 'સુધારો' એવી, બુમ લોક તો પાડે છે,
સુધારાના હિમાયતીઓ, ભાષણ મોટાં આપે છે.
કિંતુ ઠરાવો જે જે થાતા, અમલ તેનો નાહિ થાતો,
કારણ તેનાં કહ્યા પ્રમાણે, જુલમ વડીલનો છે મોટો;
સંગીન છાપ જો કેળવણીની, હોય પડી જો પૂર્ણ પણે,
વિચાર છુટથી સઉ દર્શાવી, કનિષ્ટ રીતિ ને ત્યાગે.

(હરિગીત)

દશા શું ભારતની થઇ અજ્ઞાન સ્ત્રીઓના થકી,
પણ આજ કૈં બહાર નીકળી કેળવણી લેતી તો ખરી;
કુમળાં હૃદય પર અંકુરો કુટવાજ માંડયા છે હુવે,
એ અંકુરો વૃક્ષો થશે તહિં ઉન્નતિ મહિલાની થશે.

(સોરઠા)

હતી તે સાધ્વી નાર, જમનાબાઇ જ્ઞાની બહુ;
લીધી ખંત અપાર, ઉન્નતિ કાજ સ્ત્રીઓ તણી.

ટુંક સમયમાં હિંદે ગુમાવેલાં બે રત્નો.

ઑ. મી. ગોખલે.

મહંત **ગોખલે**! હિંદતણો દીવો! ગયો છોડી આ દુનિયા ફાની
નિષ્કામ બની વિચર્યો જગમાં, કર્યાં કામ ઝાઝાં શ્રેયકારી.
વિવિધા રત્ના સ્વાર્થી વીરલા, વસેછ વસુંધરા માંહી;
ગોખલે તુલ્ય નિસ્વાર્થી પ્રેમી, દીસે કોક એવા કયાંહિ.
સ્વદેશ સેવા હ્રદયે ધરી, ને સમર્પ્યું જીવન જેણે;
ધન્ય છે એ સાધુ નરને, અખિલ વિશ્વ વખાણે એને.
જ્ઞાન બુદ્ધિ હુવી વિશાળ, ઝળકાવ્યું હિંદ તમામ;
સમય જાતાં ખર્યો તારો, છે કાળ અતિ બળવાન.
અદ્ભૂત લીલા પ્રભુજી તણી, ચિંતવતાં પ્રાણી અનેક,
નાના મોટા સર્વ જીવને, જાવું છે જરૂર આખેર.
અફસોસ! અફસોસ! હિંદ તનય, રડતાં સઉ હિન્દ બાળ;
ઉઠાવી જાહેમત હિન્દ કાજે, દીધોછ સુબોધ અપાર.

સર ફીરોજશાહ.

પ્રભુની કૃતિ કો કળી ના જ શકે,
વિધિનું લખ્યું જે કયમ તે ટળશે;
અતિ **ગોખલે** શોકથી હિન્દ રૂવે,
વળી રત્ન બીજું ગયું ઉડી અરે!
સર ફિરૂજશા ઝળકયો અતિ જે,
પલકે પ્રભુ પાસ ગયો પણ તે;

હુહુકાર ઘણો કરી હિન્દ રૂવે,
ફટકો અતિ તિવ્ર જ ભારતને.
ગુણ શું કથું રે ! વળી એ વીરના,
જહિં કાર્ય દીસે વિણ સ્વાર્થજના;
દીધ બોધ બહુ કંઇ શ્વાસ ખુહી,
ઋણી હિન્દ બન્યું કંઇ કાળ સુધી.
જરથોસ્તિની જાતિજ અલ્પ રહી,
નીકળ્યો **વીર** એ કીધ નામ તહીં;
પડી ખોટ ખરી જરથોસ્તિજમાં,
કયમ તેજ પુરાય હુવે જગમાં.
ખુટયું આયુષ્ય ત્યાં ચલણુંજ નથી,
સહુ જાય અરે ! જહિં દોરી તુટી;
પણ દુઃખ ઘણું સઉનેજ થતું,
રડતું સઉ હિન્દ ઝુરી મરતું.

શાંતિ-યાચના.

શાંતિ કર ઓ હુવે પ્રભુ, યાચું છું હું એજ,
દુઃખ હિન્દનું લે હરી કર હિન્દ પર મહેર
કર હિન્દપર મહેર, રત્ન વિવિધ છે ધરામાં,
છતાં વીર નિસ્વાર્થી કોઇક આવી મળતા
રત્નો રહ્યાં કૈં વળી ઝળકતાંજ હુજી આંહી,
રક્ષ તેમને ઇશ્વરી ! કર હિન્દમાં સુખ શાંતિ.

પ્રભુસ્તુતિ.

જયદેવ જયદેવ ત્રિભુવન નો રચનાર,
રક્ષક, પોષક, સહાયક, વિઘન સઊ હરનાર. જય દેવ.
દુઃખીનું દુઃખ કાપનાર, તું દેવ છે એક, (પ્રભુ)
સોને સુખ દેનાર, પણ છે તુંજ એક. જય દેવ.
સૂ ર્ય ચં દ્રા દિ ક, તારા અગણિત,
તે છે રહીજ સઘળી, તુજ લીલા ગુઢ. જય દેવ.

પહાડો ગંજાવર, ને જળ છે અથાગ,
પૃથ્વીમાં છે તારી, ખુબી કૈંક અપાર. જય દેવ.

ગુણો તુજ કથતાંજ, આરો નહિ આવે,
માનવ બુદ્ધિ ત્યાંહિં, જરીએ નવ ચાલે. જય દેવ.

રાય રંકનો ફેર, મોટો છે આંહીં,
ના છે ભેદ એવો કંઇ, તુજ નિયમો માંહી. જય દેવ.

જન્મ મરણથી રે! ખુલ્લું છે દીસતું,
એક માર્ગે આવે ને, વહી તેમ સૌ જાતું. જય દેવ.

કિંતુ નિયમ મહાન, કર્મનો રચીયો,
જેથી જીવ સર્વે કંઇ, સુખ દુઃખ ભોગવતો. જય દેવ.

નિયમ એવા બીજા, ઘણા છે ઘડીયા,
શાસ્ત્ર પુરાણુમાં તે સૌ, મોજુદ છે રહ્યા. જય દેવ.

છું અજ્ઞાનિ હું, બુદ્ધિ રહીજ અલ્પ,
યાચું ક્ષમા તારીજ, છું તાહરો દાસ. જય દેવ.

સાગરમાં બુંદ એક, જયમ નહિ જણાય.
તેમ આ વિશ્વમાંહિ, છે રહ્યો મારો વાસ. જય દેવ.

નમું કરજોડી બેઉ, ઓ વિશ્વના નાથ,
છે તુજપર સઘળોજ, આ દાસનો આધાર. જય દેવ.

